

Izazovi za obrazovni sustav u vremenu epidemije COVID-19 - pregled socioloških istraživanja

Milić, Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:651577>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

**ZAVRŠNI RAD
IZAZOVI ZA OBRAZOVNI SUSTAV U VREMENU EPIDEMIJE COVIDA19 –
PREGLED SOCIOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA**

MARIJA MILIĆ

Split, 2021.

ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU
JEDNOPREDMETNI STUDIJ SOCIOLOGIJE

ZAVRŠNI RAD
IZAZOVI ZA OBRAZOVNI SUSTAV U VREMENU EPIDEMIJE COVIDA19 –
PREGLED SOCIOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA

Mentorica:
doc. dr. sc. Ivanka Buzov

Studentica:
Marija Milić

Split, rujan 2021.

SADRŽAJ

1. Uvod	4
2. Značaj obrazovanja i izazovi <i>online</i> nastave	5
3. Tematski okviri istraživanja o obrazovanju za vrijeme pandemije	9
4. Istraživački pristup	12
5. Pregled odabranih istraživanja i korištene metode	13
5.1. Pregled istraživanja	13
5.2. Pogled na promjene u obrazovanju tijekom pandemije covid-19 u hrvatskoj i objavljena istraživanja	29
5.3. Korištene metode	38
6. Zaključak	41
7. Literatura	43
Sažetak	47
Summary.....	47
Bilješke o autorici	47

1. UVOD

Tema ovoga rada odnosi se na izazove pandemije koronavirusa za obrazovni sustav u sociološkom kontekstu. Prije svega na one koje su izazvale značajne promjene u izvođenju nastave, tj. uvođenje *online* nastave i utjecaj na svakodnevicu, životne stilove. U ovom kontekstu ću dati pregled radova, odnosno istraživanja koji se bave obrazovanjem na daljinu u vrijeme pandemije virusa SARS-CoV-2 i uvid u istraživačke teme tih radova te korištene metode istraživanja.

Obrazovanje je esencijalan dio odrastanja i ulaska u život odraslih. Ono ima jednu od ključnih, nekada čak i najbitniju, ulogu u smjeru u kojem će se odvijati pojedinčev život. Svaka odluka koju donesu vlade pa i same obrazovne institucije može imati velike posljedice na ishod obrazovanja određenih generacija. Posljednje dvije godine to su bile odluke povezane s koronavirus epidemijom koja je uspjela na nekoliko mjeseci, počevši u ožujku 2020. godine, poremetiti ili čak obustaviti rad, obrazovanje i društveni život ljudi diljem svijeta. Vlade i obrazovne institucija bile su prisiljene djelovati brzo i na temelju planova za obrazovanje na daljinu, koji u većini zemalja svijeta nisu postojali prije pojave koronavirusa.

I sama sam studentica pa ove odluke i daljnje razvijanje bolesti SARS-CoV-2 direktno utječu ne samo na moje obrazovanje, nego i na kompetencije koje ću steći za mogućnost zapošljavanja. Uz postojeću nepravdu prema mladima na tržištu rada i manjak radnih mjesta pandemija još dodatno otežava pronalazak posla, bez obzira na to koliko visoka obrazovna postignuća studenti steknu. Tu se nadalje postavlja i pitanje kvalitete obrazovanja s obzirom na nove uvjete rada, odnosno izvođenja nastave. Od kako se *online* obrazovanje u uvjetima pandemije provodi, pojavio se niz izazova i očitih obrazaca ponašanja kod studenata koje ćemo kasnije u radu prezentirati detaljnije. Ono što većina autora ističe odnosi se na primjetno povećanje lijenosti i nezainteresiranosti studenata (Bao, 2020; Strugar i sur, 2020; Moralista i Oducado, 2020).

S obzirom na to da sam dio *online* obrazovanja i da se Hrvatska jednako kao i druge zemlje svijeta morala prilagoditi na trenutnu situaciju, zanimalo me kako se obrazovanje provodilo u svijetu. Jasno je da su se morale poduzeti određene mjere kako bi učenici, studenti i osoblje ostalo zaštićeno od COVID-19 bolesti. Prva i najočitija mjera bila je zatvoriti obrazovne institucije i preusmjeriti obrazovanje iz školskih klupa u vlastite domove. Međutim, potrebno je bilo uzeti u obzir promjenjivu prirodu kretanja virusa pa su mjere obrazovanja u kriznoj situaciji podložne stalnim promjenama. U radu, nakon uvoda nastojat ću predstaviti značaj obrazovanja i izazove

koji dolaze s *online* nastavom, zatim tematski okvir istraživanja o obrazovanju za vrijeme pandemije, nakon toga istraživački pristup rada, pregled odabranih istraživanja te posebno istaknuti metode koje su korištene u tim istraživanjima.

2. ZNAČAJ OBRAZOVANJA I IZAZOVI *ONLINE* NASTAVE

Utjecaj epidemije na obrazovanje gorljiva je tema socioloških istraživanja i istraživanja općenito zbog razina koje je ova situacija poprimila. Sociolozi imaju poseban interes za ovu temu zbog neizmjernog utjecaja obrazovanja na društvo, ali i društva na obrazovanje i to kroz različita područja života od tržišta rada do integracije pojedinaca u društvo. Obrazovanje je već dugi niz godina tema rasprava među sociolozima i nije se pojavila s pojavom koronavirusa.

Obrazovanje se proučavalo još i u samim počecima sociologije kao znanosti pa je čak i Durkheim (1961) pisao o obrazovanju kao temeljnom načinu prenošenja društvenih pravila i vrijednosti (Haralambos i Holborn, 2002, 777). Parsons također govori o obrazovanju, ali kao o načinu socijalizacije, opisujući škole kao temeljna mjesta socijalizacije izvan doma (Haralambos i Holborn, 2002, 779). Osim socijalizacijske teme sociologija obrazovanja obuhvaća i određene ekonomske teme. Tako se Shultz bavi znanjem kao oblikom kapitala te je u njegovim radovima vidljivo da se ulaganjem u ljude i obrazovanje može doći do profita isto kao kada se ulaže u strojeve, a to se postiže meritokracijom (Haralambos i Holborn, 2002, 783).

Obrazovanje je također način integracije imigrantske djece i djece koja pripadaju manjinskim skupinama. Otvorenost granica modernoga svijeta, pogotovo ako je riječ o zemljama članicama EU, dovela je do kulturalne raznolikosti među stanovništvom što zahtijeva prilagođavanje obrazovanja manjinama. Nastoji se sačuvati kultura, jezik i običaji te se pomaže pri integraciji u dominantnu kulturu na način da se izbjegne asimilacija (Puzić, 2007, 375).

Sociologija u području obrazovanja ima mogućnosti istraživati mnoge teme. Kao neke od njih Flere navodi: nejednakosti u obrazovanju te utjecaj istih na nejednakosti u društvu, sukob generacija, mali broj završenog školovanja, povećanje troškova za školovanje među ostalima (Flere prema Vujević, 1989, 64). Iz svega navedenoga vidljiv je širok opus tematika koje mogu biti predmet istraživanja i rasprava za sociologe.

Obrazovanje kao društveni sustav podložno je čestim promjenama te je potrebno reagirati što brže i što efikasnije. Kao što sam već istaknula najveći su izazovi integracije pojedinca u društvo i omogućavanja stjecanja potrebnih vještina i znanja kojima će biti konkurentan na

nacionalnom, ali i na globalnom tržištu rada. Upravo zbog potrebe za postizanjem ciljeva koji se omogućavaju kvalitetnim obrazovanjem brojni ciklusi obrazovnih politika pokušali su i pokušavaju stvoriti kurikulum kojim bi odgovorio ovim ciljevima.

Jedna od značajnijih odluka bila je uvesti Europski kvalifikacijski okvir (EKO). Kompetitivnost jedna je od karakteristika tržišta rada pa se Lisabonskim procesom 2000. godine uvodi nova vrsta obrazovanja kojoj je cilj poboljšati cjeloživotno obrazovanje, učenje i vještine te povećati ulaganja u obrazovanje. EKO nastoji uspostaviti način usporedbe nacionalnih kvalifikacija i njihov prijenos te njihovu transparentnost i priznavanje. Cilj je stvoriti uniformne kvalifikacije u čitavoj Europi što podrazumijeva da budu jasno vidljivi ishodi učenja i od kakve je to važnosti za tržište rada (Žiljak, 2007, 262; 263; 270). Smatram da bi univerzalni programi obrazovanja mogli znatno pomoći pri smanjenju nejednakosti u obrazovanju pa i kasnije na tržištu rada. Međutim, da bi se to ostvarilo potrebna je potpuna suradnja država i obrazovnih institucija te stalno provođenje istraživanja o učincima ovih napora te unaprjeđenja obrazovnih politika kako bi se odgovorilo stalnim izazovima u društvu.

Godinama se već radi na tome da se obrazovanje omogući svima i da bude što sličnije svugdje kako bi se sposobnosti pojedinaca priznavale na internacionalnoj razini. To je zahtijevalo da obrazovne institucije započnu s korištenjem novih tehnologija koja u vrijeme globalizacije postaje glavni proizvod društva dominirajući u svim područjima ljudskog života. Tehnološke inovacije i napreci doveli su do sasvim novog načina obrazovanja koji je prije bio otežan, a to je da se, na primjer, omogući i samoobrazovanje. Internet je mjesto na kojem je dostupno pregršt informacija i znanja s niskim školarinama ili besplatno. Dijeljenje informacija, mišljenja i iskustava na forumima mogu pomoći nekome da postigne željenu razinu znanja bez da plaća obrazovanje u institucijama, kao i da izgradi svoju profesionalnu karijeru.

Tehnologija stoga daje mogućnost da se razvija obrazovanje na daljinu. Ono nije nova pojava, a Bao (2020) navodi da postoji velik broj sveučilišta koja se dugo koriste takvim načinom rada. Međutim Al Lily i sur. (2020) ističu da je u većini slučajeva razlog korištenja *online* obrazovanja povezan s geografskom udaljenošću ili invaliditetom osobe. Može se primijetiti da se zapravo o *online* obrazovanju nije posebno govorilo u kontekstu obrazovanja u vrijeme krizne situacije i većinom je ostajalo dijelom obrazovanja na daljinu te Batarela-Kokić (2020) navodi da se o posljedicama takvog obrazovanja nije previše raspravljalo.

S obzirom na osobna zapažanja tijekom pandemije primijetila sam da bi u kriznim situacijama, kao što je trenutno stanje u svijetu, tehnologija trebala dati mogućnost da se obrazovanje nastavi gotovo pa normalno. Međutim, tu dolazimo do niza pitanja i izazova koji su mogući. Potrebno je uspostaviti adekvatan plan i program koji će pratiti gradivo, ali i biti prilagođen *online* formatu izvođenja nastave. Mora se uzeti u obzir informatička pismenost profesora i studenata. Također je od iznimne važnosti da obrazovanje bude dostupno studentima i profesorima. Potrebno je razraditi učinkovite i pravedne načine ocjenjivanja kojima niti studenti niti profesori neće biti na gubitku. Osim ovih potrebno je zadovoljiti i ostale ciljeve povezane sa zadovoljstvom i psihološkim zdravljem studenata i osoblja.

S ovim potrebama obrazovanja naravno postoje poteškoće. Ono što su mnogi autori istaknuli jest da postoji problem prisustvovanja nastavi uslijed neposjedovanja odgovarajuće tehnologije i/ili pristupa internetu (Sahu, 2020; Sun i sur., 2020; Demuyakor, 2020; Moralista i Oducado, 2020; Gyimah, 2020; Al Lily i sur., 2020; AZVO, 2020). Također, kao što sam navela, postoji problem informatičke (ne)pismenosti (Bao, 2020; Moralista i Oducado, 2020; Mascolo, 2020; Al Lily i sur., 2020), neki profesori navode da je bilo teže pripremiti se za *online* nastavu u tako kratkom roku (Mascolo, 2020) pa se obrazovanje na početku pandemije svelo na korištenje aplikacija, gledanje videa i unaprijed snimljenih predavanja na televizoru (AZVO, 2020).

Financije također predstavljaju velik problem i za sveučilište i za studente. Zbog već malih ulaganja nekih država u obrazovanje, fakulteti moraju na neki način dobiti dodatne financije. Investitori prestaju ulagati pa bi rješenje ležalo u smanjenju osoblja i povećanju upisnina. Time bi došlo do problema nedostatka profesora, ali i sve manje upisanih studenata te se javlja mogućnost da studenti ne nastave svoje školovanje (Friga, 2020; Mascolo, 2020).

Uzevši u obzir sve ove probleme s kojima se suočavaju obrazovni sustavi u svim zemljama svijeta, primjećuje se da je prelazak na *online* nastavu prošao sasvim u redu. To je zahvaljujući brznoj reakciji država i obrazovnih institucija, ali i činjenici da je tehnologija neizbježan dio naših života zbog čega nije postojalo većih problema u prilagođavanju novom načinu rada.

Rekavši sve to potrebno je naglasiti i da unatoč relativno uspješnom prilagođavanju, poduzete mjere nisu u cijelosti odgovarale kriznoj situaciji. Potrebno je naučiti iz trenutnih iskustava i primijeniti to znanje ako se ikada ponovno dogodi slična situacija te, ako je to financijski moguće, stvoriti plan obrazovanja u kriznim situacijama.

Ono što me također zanimalo bilo je psihičko zdravlje studenata. Primijetila sam vlastitim iskustvom, ali i u iskustvima poznanika i prijatelja da je karantena, s tim i obrazovanje na daljinu, znatno utjecalo na mentalno zdravlje ljudi. Premda to nije sociološka tema bitno ju je spomenuti zbog toga što utječe na rad i učenje studenta što ima posljedice na ocjene i posljedično na sposobnosti i vještine osobe, za koje smo ustanovili da imaju znatnu važnost na tržištu rada.

Psihički problemi pogađaju i studente i profesore (Sahu, 2020; Al Lily i sur., 2020.; Strugar i sur., 2020). Potrebno je organizirati tijelo u fakultetima koje će se baviti održavanjem mentalnog zdravlja studenata i profesora, jer to može imati ozbiljne posljedice kasnije u životu (Sahu, 2020; Sun i sur., 2020). S obzirom na iskustva prijatelja i poznanika velik utjecaj na pogoršavanje psihičkog zdravlja ima činjenica da velik broj učenika nije bio u stanju pratiti nastavu (koja se za učenike odvijala putem televizije) te su morali samostalno učiti koristeći se izvorima koje su sami pronalazili na internetu. Kao što je navedeno u početku epidemije obrazovanje u Hrvatskoj bilo je organizirano putem videa na televizoru, ili nekakvih drugih video ili internetskih sadržaja. Problem je bio nedostatak komunikacije, dodatnog obrazloženja te stres od nemogućnosti praćenja sadržaja.

3. TEMATSKI OKVIRI ISTRAŽIVANJA O OBRAZOVANJU ZA VRIJEME PANDEMIJE

Online obrazovanje kao i svaki fenomen ima svoje prednosti i nedostatke. Gotovo svi obrađeni tekstovi navode slične, ako ne iste, prednosti i nedostatke, iz čega mogu zaključiti da je fenomen obrazovanja na daljinu u kriznoj situaciji vrlo sličan u velikom broju zemalja. Iz analiziranih tekstova htjela bih naglasiti sljedeće, a to se odnosi na teorijski tematski okvir.

Prije svega radi se o istaknutoj temi u sociologiji obrazovanja, a odnosi se na jednakosti/nejednakosti u pristupu obrazovnim resursima.

Sun i sur. navode da je uslijed pandemije COVID-19 došlo do poteškoća u obrazovanju koje je kineski obrazovni sustav riješio tako da je omogućio *online* obrazovanje diljem zemlje, a studentima i učenicima u lošim uvjetima i problemima s prisustvovanjem predavanjima i nastavi omogućeni su video zapisi kojima se provodi obrazovanje (Sun i sur., 2020). Razvoj tehnologije omogućio je ovako brzu prilagodbu koju su istaknuli i drugi autori (Demuyakor, 2020; Mascolo, 2020; Gyimah, 2020).

Gyimah u svom radu ističe da unatoč problemu povezanosti i lošeg materijalnog stanja nekih učenika i studenata, obrazovanje je ipak bilo dostupno svima. Neke su države pružale mogućnost praćenja nastave ne samo preko računala i mobilnih uređaja (koji nisu svima dostupni), već i preko radija i televizije. Tako su djeca iz obitelji nižeg materijalnog statusa mogla pratiti nastavu. Hrvatska je jedna od zemalja koja je osnovnoškolcima i srednjoškolcima omogućila ovakav način praćenja nastave dok se ne nađe bolje rješenje. Sveučilišta i škole relativno su se brzo prilagodile promjenama zahvaljujući raznim aplikacijama i programima (AZVO, 2020). Al Lily i sur. u svom su istraživanju pandemiju prikazali između ostaloga kao način jednakosti obrazovanja muškaraca i žena. S obzirom na to da je obrazovanje prebačeno kod kuće, i muškarci i žene imaju jednak pristup predavanjima što prije nije bilo moguće (Al Lily i sur., 2020).

Nadalje se ističe tema, odnosno izazovi uvjeta obrazovanja u pandemiji glede cjeloživotnog obrazovanja. Rendulić-Davidović nadalje se bavi cjeloživotnim obrazovanjem u kontekstu pandemije. Ona navodi da je želja za obrazovanjem porasla u pandemiji iz raznih razloga. Tu je naravno sveprisutni utjecaj zahtjeva radnog mjesta, no ljudi se također dodatno obrazuju zbog vlastitih želja i dostupnosti informacija (Rendulić-Davidović, 2020). Cjeloživotno obrazovanje također je bilo tema rada koji su objavili Bognar i Filipov. Njihovi rezultati pokazali su da zahvaljujući napredovanju tehnologije profesori imaju više mogućnosti proširiti svoja znanja i

poboljšati metode poučavanja. Kao najučinkovitija metoda pokazalo se suradničko učenje za koje autori smatraju da bi se trebali uključiti u izobrazbu radnika i van kriznih situacija. Osim Bognar i Filipov, i Novosel ističe važnost interneta i internetskih izvora u obrazovanju nazivajući internet galaksijom koja dominira svijetom.

Nakon određenog vremena su se istakle i prednosti *online* obrazovanja. Subramanian i sur. navode da postoje određene prednosti *online* obrazovanja. Te su prednosti prvenstveno povezane uz povećanu socijalizaciju učenika i studenata u privatnom prostoru. Tako se kao neke prednosti navode provođenje više vremena s obitelji, rad na vlastitim vještinama i hobijima te fokus na dijete i pravilnu prehranu (Subramanian i sur., 2020). Bizjak također navodi da učenici imaju više vremena koje mogu provoditi s prijateljima (Bizjak, 2020). Iz Sorakinog rada vidljivo je da u nekim državama komunikacijski aspekt obrazovanja nije bio zanemaren. Vlade su poticale nastavnike i profesore da održavaju komunikaciju s učenicima i roditeljima raznim komunikacijskim sredstvima (Sorak, 2020). Čar svom radu raspravlja o školovanju kod kuće gdje je iznijela podatke koji pokazuju da ta djeca imaju bolja akademska postignuća, ali i bolje komunikacijske vještine. Sablić, Klasnić i Škugor također navode da nema značajnih problema u komunikaciji s roditeljima i učenicima.

Ipak, kao što se moglo i očekivati, pojavili su se i nedostaci. Neki od njih koje bih htjela naglasiti, a protežu se kroz većinu objavljenih istraživanja, kratko će biti objašnjeni u nastavku. Friga smatra da je došlo do problema financiranja sveučilišta. To se uvelike odražava na studente koji više ne mogu plaćati školarinu, ali i na zaposlenike fakulteta koji bi mogli izgubiti posao, ili biti prisiljeni raditi na pola radnog vremena (Friga, 1-8, 2020). Ovim se automatski smanjuje jednakost šansi u obrazovanju s obzirom na to da će samo bogatiji imati pristup obrazovanju, ako se ovakva situacija nastavi. Sahu također govori o ovome problemu napominjući da nemaju svi iste mogućnosti pristupanju predavanjima, a u iznimno nepovoljnom položaju su međunarodni studenti (Sahu, 2, 2020). Demuyakor u svom radu naglašava da unatoč tehnološkoj prilagođenosti *online* obrazovanju, ipak postoje problemi, pogotovo za međunarodne studente. Temeljne prepreke su loša i skupa internetska povezanost te razlike u vremenskim zonama (Demuyakor, 6-7, 2020). Problemi također postoje za profesore koji u nekim slučajevima imaju poteškoća s korištenjem tehnologije u *online* predavanjima (Moralista i Oducado, 4738-4739, 2020). U Bizjakinom radu jasno je da i djeca imaju poteškoća sa savladavanjem tehnologije i dostupnih materijala te se navodi nedostatak komunikacije sa školskim kolegama (Bizjak, 2020).

Moralista i Oducado u svom su istraživanju došli do podataka koji su slični većini radova koje sam obradila u sklopu ovoga rada. To je da obrazovanjem na daljinu znatno opada koncentracija i samim time komunikacija između profesora i studenata (Moralista i Oducado, 4737, 2020). Također je vrijedno napomenuti da su Subramanian i sur. došli do zaključka da unatoč pozitivnim promjenama uslijed pandemije COVID-19 dolazi do raznih problema, a kao najistaknutiji navela bih nedostatak društvenih događanja i druženja (Subramanian i sur., 2020).

Osim što su istaknuli određenu prednost online obrazovanja u arapskim zemljama, Al Lily i sur. također ističu i bitan nedostatak, a to je da su žene mogle rijetko izlaziti, a obrazovanje je bilo jedan od razloga zbog kojega su mogle ići vani, pa je prelazak na obrazovanje od kuće zapravo još više ograničio žene. Također je istaknut problem praćenja nastave za obitelji s mnogo djece jer se stvara buka, nema dovoljno sredstava za praćenje nastave, te je česta i spora internetska veza uz ostale probleme (Al Lily i sur., 2020).

Online nastava pokazala je neke probleme u obrazovanju djece. Kolak, Mrkić i Horvat naglašavaju da djeca nižih razreda imaju problema u praćenju nastave zbog drugačije komunikacije s učiteljima što stavlja još veći pritisak i odgovornost na roditelje. U istom zborniku autorice Sablić, Klasnić i Škugor navode da su neki profesori imali poteškoća u pripremi nastave i korištenju tehnologijom. Rajić je uočila da se socijalizacija djece znatno promijenila uslijed karantene jer djeca više nemaju mogućnosti igrati se i družiti sa svojim prijateljima. Nadalje Klasnić i Đuranović ističu da neka djeca nažalost imaju jako nepovoljne uvjete za obrazovanje od kuće, prvenstveno se fokusirajući na disfunkcionalne obitelji.

4. ISTRAŽIVAČKI PRISTUP

Kao što je već istaknuto istraživačku temu o izazovima za obrazovni sustav u vremenu pandemije COVIDA-19 u sociološkom kontekstu promatramo prema uvodnim navedenim područjima, odnosno istraživačkim pitanjima koja su prisutna u sociologiji obrazovanja. Pri tome se naglašava ograničavanje na visoko obrazovanje.

U tom smislu ovaj rad u osnovi predstavlja pregled odabranih objavljenih radova/istraživanja tijekom 2020. i početkom 2021. godine. U ovom poglavlju objašnjavamo istraživački pristup. Osim što ćemo odabrane radove iz, može se reći, ogromne produkcije¹, prezentirati na način da ih podijelimo po istraživačkim pitanjima koja postavljaju (temama iz područja sociologije obrazovanja kojima se bave) te iznesemo rezultate, dati ćemo i pregled najčešće korištenih metoda u empirijskim istraživanjima.

Najčešće korištena metoda istraživanja bila je analiza podataka. U svojim radovima koristili su je Friga (2020), Sahu (2020), Murphy (2020), Subramanian i sur. (2020), Gyimah (2020), Mascolo (2020), Agencija za znanost i visoko obrazovanje (2020), Batarelo-Kokić (2020), Car (2020), Klasnić i Đuranović (2020), Diković (2020), Bognar i Filipov (2020) te Novosel (2020). Anketa je također vrlo zastupljena metoda, a koriste ju Sun i sur. (2020), Demuyakor (2020), Davidović (2020), Sablić i sur. (2020) te ju Kolak i sur. (2020) koriste u oba svoja istraživanja. Nadalje Bao (2020) se koristi *case study* metodom, Moralista i Oducado (2020) koriste se krosjekcijskom metodom, a Bizjak (2020) se koristi promatranjem. Također su neki autori koristili kombinaciju metoda. Al Lily i sur. (2020) koristili su analizu sadržaja, promatranje, fokus grupe te intervju dok je Sorak (2020) koristila intervju, upitnik i analizu sadržaja.

¹ Tijekom pretraživanja objavljenih istraživanja u svezi s temom ovog rada, kako u inozemstvu tako i u Hrvatskoj, može se zaključiti da je područje obrazovanja predstavljalo skoro pa najveći izazov tako da su već na prvim međunarodnim znanstvenim konferencijama o obrazovanju pojavili brojni radovi o izazovima za obrazovni sustav u vrijeme pandemije (NORDSCI Conference on Social Sciences ,rujan 2020;), kao i konferencije koje su isključivi fokus imale u odnosu na izazove u obrazovnim sustavima (Conference on COVID 19 response on Education Sector in Central Asia, travanj, 2020, UNESCO; *INTED 2021, 15th International Technology, Education and Development Conference, ožujak, 2021., itd.*)

5. PREGLED ODABRANIH ISTRAŽIVANJA I KORIŠTENE METODE

5.1. PREGLED ISTRAŽIVANJA

Koronavirus pogodio je gotovo sve države svijeta te istraživači iz različitih znanstvenih disciplina pokušavaju svojim radovima prikazati u kakvom je stanju društvo nakon udara pandemije. U području sociologije obrazovanja najčešće teme koje se raspravljaju su način prelaska na *online* obrazovanje, utjecaj istog na jednakosti/nejednakosti u pristupu obrazovnim resursima za studente, zatim o uočenim prednostima i nedostacima provedbe online nastave na obrazovna postignuća i život studenata te mišljenje profesora o ovim problemima i prijedlozima za poboljšanja u novim uvjetima, kao i o problemima vezano za financiranje obrazovanja i školovanja, odnosno o financijskim polemikama na visokim učilištima. Korištena literatura objavljena je u periodu od travnja do studenoga 2020. godine na internetskim stranicama časopisa i drugih.

Friga u svom radu *The Great Recession Was Bad for Higher Education. Coronavirus Could Be Worse* objavljenog u *The Chronicle of Higher Education* navodi neke od razloga i načina promjena poslovanja sveučilišta u SAD-u. Ovaj autor smatra da će pandemija koronavirusa uzrokovati do sada najveću promjenu nego bilo koja recesija do sada u obrazovanju u SAD-u, ali i u svijetu. Povećavaju se postoci nezaposlenosti, tržište dionica naglo gubi na vrijednosti i obitelji SAD-a gube 16 milijardi američkih dolara u neto vrijednosti. Recesije uvijek imaju iznimno loše posljedice na visoko obrazovanje jer je u takvim situacijama teško prikupiti sredstava za održavanje fakulteta zbog smanjene potpore vlade i filantropa. Isto se događa i sada jer se što sve više novca pokušava izdvojiti za zdravstvo, a filantropi gube poslove pa tako i osobnu **neto vrijednost**. Friga smatra da bi fakulteti trebali osmisliti modele koji pokušavaju predvidjeti učinke smanjenja prihoda na kampusima. Za to je bitno imati na umu vrstu ustanove – na privatna sveučilišta manju će štetu učiniti ako država smanji ulaganja, nego ako to učine filantropi. Većina će sveučilišta trebati znatno promijeniti ulaganja kako bi uspjela prebroditi recesiju koja će uslijediti nakon završetka pandemije koronavirusa. Jedan od načina na koji su američki koledži osigurali svoje resurse nakon velike recesije je da su povisili školarine iz godine u godinu što sada neće biti opcija jer ljudi jednostavno ne mogu priuštiti školarine onakve kakve jesu, a pogotovo nakon posljedica karantene. Druga područja koja su podložna gubitku novca na sveučilištima su administracija i akademsko područje. To će doprinijeti povećanju nezaposlenosti, no Friga argumentira da sveučilišta imaju obilje zaposlenih te da je potrebno raditi promjene u području

administracije pa zaključuje da će u konačnici doći do zapošljavanja na pola radnog vremena. (Friga, 2020, 1-8)

Sahu u svom preglednom radu iz časopisa *Cureus* naslovljenom *Closure of Universities Due to Coronavirus Disease 2019 (COVID-19): Impacto on Education and Mental Health of Students and Academic Staff* navodi neke od izazova s kojim su se sveučilišta suočila uslijed COVID-19 pandemije. Prvenstveno se spominje prelazak s nastave uživo na nastavu u *online* okruženju, nešto što je glavna tema većine radova koji se bave obrazovanjem u vrijeme koronavirusa. Osim navedenih problema vezanih za nespremnost kurikuluma na ovako drastičnu promjenu, Sahu također navodi problem nedostataka računala i ostalih načina prisustvovanja nastavi. Većina kućanstava nema dovoljno uređaja kako bi svi ukućani u svako vrijeme mogli obavljati svoj posao *online* i u skladu s propisima vezanim uz karantenu pa se postavlja pitanje što će se dogoditi sa studentima koji ne mogu prisustvovati predavanjima i kako će se ove promjene odraziti na kvalitetu obrazovanja. Dalje se navodi problem procjene i evaluacije. Neki su fakulteti u ljetnom semestru akademske godine 2019/2020 ukinuli kolokvije i ispite pa se postavlja problem ocjenjivanja znanja studenata. Prilagođavanje ispita *online* metodama pokazalo se kao izazov profesorima diljem svijeta te je došlo do dvoumice u vezi s načinom organiziranja pravilne procjene znanja. Neke vrste ispita moguće je provesti putem interneta, ali postoje praktična znanja koja je potrebno ispitati za koje je bilo teško organizirati ispite. Također je važno naglasiti da su studenti koji nemaju pristup internetu uvelike zakinuti za ocjenu pa na kraju i za obrazovanje (Sahu, 2020, 1-3).

Međunarodni studenti u većini slučajeva nisu u mogućnosti vratiti se kućama, no ne mogu ni ostati na kampusima jer se u skladu s mjerama zatvaraju. Mnogi studenti nemaju gdje ići te ne mogu dobiti potrebnu potporu, informacije niti smještaj, a sveučilištima postaje sve teže brinuti se o tim studentima. Oni koji su se uspjeli vratiti svojim domovima strahuju od nemogućnosti praćenja predavanja, nedostatka materijala za učenje i mogućnosti da se ne upišu u sljedeći semestar. Zbog ubrzanog širenja virusa na snagu stupa zabrana pružanja usluga za avio kompanije. To uzrokuje financijski problem profesorima koji su imali uplaćene kotizacije za sudjelovanje na konferencijama, karte i smještaj, ali i međunarodnim studentima čije učenje, ali i zdravlje, pate. Koronavirus također ima značajan utjecaj na studente koji su u to vrijeme trebali diplomirati. Osim što su bile velike vjerojatnosti da će diplomirati kasnije od predviđenoga, na tržištu rada će ih dočekati recesija uzrokovana pandemijom. Sahu navodi da je ključno da sveučilišta uspostave

radnu skupinu koja će se sastajati (*online*) i donositi odluke sukladno razvoju situacije. Ta bi se skupina ljudi brinula o organizaciji predavanja te bi se također pobrinuli da svi profesori i studenti upućeni u tehnologiju koja se koristi i načine održavanja nastave. Ističe se i potreba za odgodom svih grupnih aktivnosti (npr. sport ili događanja) kako ni nijedan student ne bi bio ugrožen. Koronakriza je sa sobom donijela i mnoštvo psihičkih problema za studente i profesore pa bi se trebalo usredotočiti i na održavanje mentalnog zdravlja osoblja i studenata (Sahu, 2020, 3-4).

Autorica Bao je bila jedna od prvih koja je iznijela, odnosno predložila, načine lakšeg prilagođavanja obrazovanju na daljinu te problematizirala nedostatak koncentracije kod studenata u kratkom radu *COVID-19 and online teaching in higher education: A case study of Peking University* objavljenom u časopisu *Human behavior and emerging technologies*. Online obrazovanje nije novina u suvremenom društvu. Sveučilišta diljem svijeta pružala su i prije mogućnost učenja iz vlastitog doma, a jedno od njih je Sveučilište u Pekingu. Od početka 21. st. kineska su sveučilišta pružala mogućnost obrazovanja uz potporu informacijskih tehnologija, međutim uvijek je bilo puno više studenata koji preferiraju obrazovanje licem u lice, a studenti koji su sudjelovali u *online* obrazovanju većinom su odrasli ljudi iz strukovnih škola koji nisu prijavljeni na Sveučilištu u Pekingu. Bao nadalje ističe da je, unatoč dostupnosti i upoznatosti s *online* obrazovanjem, još uvijek bilo problema s naglim prelaskom na potpuno obrazovanje preko interneta. Razlog tomu jest to što i takva vrsta obrazovanja zahtijeva pripreme kurikuluma, materijala, nastavnih programa i slično. S druge strane, profesori također imaju poteškoća jer im nedostaje iskustva s tehnologijom koja je potrebna da se obrazovanje održava u novonastalim uvjetima. Studenti jednako kao i profesori imaju problema koji su većinom povezani s učenjem. Čak i prije izbijanja koronavirusa studenti su većinom učili na predavanjima, a malo vremena u slobodnom vremenu. Također, autorica ističe da s *online* nastavom studenti imaju manje motivacije za učenje te imaju poteškoća s koncentriranjem na nastavi (Bao, 2020, 113-114).

Bao je provela case study o *online* učenju na Sveučilištu u Pekingu te je predložila šest strategija kojima bi studenti poboljšali koncentraciju za učenje i sudjelovanje u nastavi u svrhu što lakšeg prelaska na nov način učenja. Prva strategija odnosi se na „izradu planova pripravnosti za izvanredne situacije“. S obzirom na to da sustavi servera kojima se sveučilišta diljem svijeta koriste, ne samo u Kini, mogu zbog preopterećenja brojem korisnika često padati, autorica predlaže da profesori predodrede više servera kojima se mogu koristiti, ako dođe do komplikacija, te da se studente na vrijeme obavijeste o eventualnim promjenama. Druga strategija upućuje na

„podjelu radnog materijala na manje cjeline kako bi se studenti mogli fokusirati“. S obzirom na smanjenu koncentraciju studenata, profesorima se preporučuje da nastavne jedinice razdijele u manje cjeline u trajanju 20-25 minuta. Zatim, Bao predlaže da se „naglasí korištenje 'glasa' u nastavi“. U nastavi licem u lice uz glas profesor koristi i govor tijela te izraze lica za vrijeme predavanja. To je ograničeno u *online* okruženju pa je potrebno da se u takvim situacijama uspori govor kako bi studenti mogli razaznati ključne dijelove predavanja. Četvrta strategija podrazumijeva „rad s asistentima u nastavi i korištenje njihove *online* podrške“. Asistenti mogu biti od iznimne pomoći profesorima koji se ne snalaze u tehnološkom okruženju. Profesor bi također trebao uputiti asistenta u svaku nastavnu jedinicu kako bi mogao dobiti pomoć u tehnološkom smislu, ali i kako bi mu se olakšalo odgovarati na pitanja koja studenti imaju. Kao petu strategiju, Bao navodi „jačanje aktivnog učenja studenata izvan predavanja“. *Online* predavanja lakše je izbjeći nego predavanja licem u lice, što znači da studenti provode još manje vremena učeći nego prije. Profesori bi stoga mogli promijeniti zadatke koje daju studentima da uključuju više čitanja kako bi se potaklo učenje u slobodnom vremenu. Posljednja strategija je „kombiniranje *online* učenja i *offline* samostalnog učenja“. U normalnim okolnostima učenja studenti su nepripremljeni za predavanja te nedovoljno sudjeluju u raspravama. Potrebno je da se isto ne događa s *online* učenjem. Profesori bi mogli studentima zadati literaturu za čitanje te pisanje osvrta na pročitano, što bi onda profesor koristio kao smjernice za unaprjeđenja nastave. Također bi se poticalo studente na sudjelovanje tako što bi se održavale rasprave temeljene na pročitanoj literaturi. (Bao, 2020, 114-115)

U kratkom periodu od pojave virusa SARS-CoV-2 uspio je dovesti čitav svijet u stanje panike. Institucije, tvrtke, škole diljem svijeta bile su primorane prisvojiti *online* način poslovanja. U časopisu *Natures material* Sun, Tang i Zuo objavili su rad pod naslovom *Coronavirus pushes education online*, u kojem daju kratki uvid u način djelovanja sveučilišta u Kini i načine poboljšavanja učenja na daljinu. Uslijed zatvaranja fakulteta kinesko Ministarstvo obrazovanja omogućilo je praćenje predavanja putem interneta za 24 000 smjerova diljem države na 22 različite platforme. Učinkovitost ovakvog učenja Sun i sur. ispitali su anketom u kojoj je sudjelovalo 39 854 studenata sa *Southeast University* u Kini. Otprilike 50% sudionika smatrali da su korištene obrazovne metode bile uspješne i da su se planovi za semestar ispunili, dok 46% smatra da su ti planovi djelomično ispunjeni. Također je važno napomenuti da je većina studenata primijetila da su profesori bili iznimno pozitivni i pružali su podršku kako bi smanjili mentalne probleme

uzrokovane karantenom. Kao i u istraživanjima koje su do ranije predstavljeni u ovome radu i u ovom je vidljivo da studenti nemaju dovoljno koncentracije i samodiscipline. Česta je buka, loš internet i neadekvatna oprema za praćenje predavanja, što pridonosi lošoj koncentraciji, kako navode. Rješenja za ovaj problem studenti vide u korištenju videa i predavanja kako bi se potaklo sudjelovanje studenata i olakšalo onima s lošom internetskom vezom. Kao što je i Bao (2020) navela potrebno je da profesori promjene pristup predavanju jer je ono drugačije u *online* okruženju i uživo. Predlaže se, također, prilagodba materijala kako bi se dobila (i zadržala) pozornost studenata, davanje zadataka i pitanja te održavanje prezentacija. Sun i sur. navode i problem završnih radova, doktorata i praktičnih ispita koji se odgađaju, ili zahtijevaju još veću opreznost i sigurnost. Teorijski radovi, kao što se moglo i očekivati, ostaju gotovo pa netaknuti posljedicama karantene. Zbog naglih promjena u uvjetima studiranja dozvoljene su promjene u završnim radovima studenata kako bi bili u skladu s mjerama sigurnosti pa studenti ne moraju odgađati završetak studija. Iako je ova situacija predstavljala poteškoće obrazovnom sustavu, otvorila se prilika za reformiranje sustava i razmišljanje o daljnjim promjenama koje se mogu implementirati i nakon završetka COVID-19 pandemije (Sun i sur., 2020).

Murphy u svom radu *COVID-19 and emergency eLearning: Consequences of the securitization of higher education for post-pandemic pedagogy* (objavljen u *Contemporary Security Policy*) raspravlja o ukidanju fiksnog dohotka za obrazovanje uživo, Kopenhaškom modelu obrazovanja, povijesti SARS-CoV-2 bolesti te o prilagođavanju na e-učenje. Kopenhaška teorija sekuritizacije podrazumijeva „niz aktera i faktora usredotočenih na govorni čin koji prihvaća publika“ (Murphy, 2020, 493). „Stvar postane kaucija kada je sekuritizirana kroz govorni čin“ (Murphy, 2020, 493). Ono što čini govorni čin u ovom kontekstu su sama sekuritizacija gdje se nešto predstavlja kao prijetnja od strane osobe koja iznosi govor te prihvaćanje publike pri čemu uspjeh podrazumijeva iskorjenjivanje problema iz političke sfere što bi značilo da se nadalje gleda kako sigurnosni problem kada se provode obrambene mjere (Buzan i sur. prema Murphy, 2020, 494). Prema teoriji sekuritizacije, dakle, neki problem postaje sigurnosni problem kada ga akter proglasi takvim u svrhu zaštite države ili nekog drugog referentnog objekta. U tom slučaju akter može poduzeti bilo kakve mjere kako bi zaštitio objekt (Diskaya, 2013, 2).

Desekuritizacija bi onda značila suprotno. Ona podrazumijeva uzimanje problema koji je sigurnosne naravi i vraćajući ga natrag u političku sferu gdje će se voditi daljnje debate. Međutim sama desekuritizacija nije dovoljna, već je za uspjeh potrebno prvo ukloniti problem iz diskursa i

posvetiti se političkom načinu rješavanja problema. U slučaju koronavirusa obrazovanje u obrazovnim institucijama sekuritizirano je, no trebamo raditi na desekuritizaciji obrazovanja licem u lice mislimo li imati uspješne obrazovne sustave i nakon pandemije (Murphy, 2020, 493-495).

Online obrazovanje se koristilo i prije u slučajevima prirodnih katastrofa (npr. uragani) što dalje dokazuje da obrazovanje putem interneta nije najnovija pojava. U svom istraživanju Murphy je koristio 25 američkih sveučilišta kako bi ustanovio prve korake poduzete u e-učenju. Sva (100%) sveučilišta poduzela su mjere učenja na daljinu, većinom su to uradili predsjednici sveučilišta (72%) dok su u ostatku slučajeva to činili kancelari (8%) i prorektori (20%). Obavijesti su sadržavale poruke o zaštiti društva (84%) i upravljanje neizvjesnošću (32%) te su se rijetko koristile kao odgovor na prijetnju (8%). Sve su se obavijesti iznijele u periodu 6.-13. ožujka, a najviše ih se iznijelo 10. i 11. ožujka (60%) s iznimkom Stanford sveučilišta čija je obavijest nastupila ranije najvjerojatnije zbog dva studenta na kampusu koji su bili u samoizolaciji. Murphy je pobliže analizirao obavijesti sveučilišta Harvard i Yale kao vodećih u svijetu. Oni su naveli da je ovo prilika da se sekuritizira obrazovanje uživo. Lawrence Bacow, predsjednik Harvardskog sveučilišta, navodi kako je koronavirus ono što nam može promijeniti živote. Osoblje naporno radi kako bi se osigurali sigurniji način obrazovanje pri čemu su promjene drastične, mijenjajući tradicionalan način obrazovanja. Prvi korak koji je poduzet je, kao i svugdje, uvođenje e-učenja uvjeravajući publiku da je to dobar način borbe protiv bolesti, što jasno predstavlja uspješnu sekuritizaciju zbog potpore javnosti (Murphy, 2020, 496-498).

Yale je svoju obavijest oformio malo drugačije referirajući se na koronavirus kroz izazove koje predstavlja pri čemu Peter Salovey, predsjednik Yalea, još uvijek spominje preporuke stručnjaka i prelazak na e-učenje. U njegovoj izjavi također je vidljiv pokušaj sekuritizacije kroz opetovano spominjanje načina djelovanja i slušanje savjeta stručnjaka. Sekuritizaciju obrazovanja licem u lice prihvaćaju i institucije i publika jer je sukladno epidemiološkim mjerama, no moramo zapamtiti da je „konstrukcija ovih predavanja kao sigurnosnih prijetnji društveni proces, ne deterministički odgovor na objektivna stanja“ (Murphy, 2020, 499). Uvođenjem *online* učenja kao način zaštite zajednice od posljedica COVID-19 bolesti jasan je dokaz sekuritizacije obrazovanja licem u lice što nam u konačnici može dati uvida u način na koji ćemo prijeći s e-učenja na novi način učenja. Odluka o uvođenju učenja na daljinu znači – prema teoriji sekuritizacije – oduzimanje demokratskog razmišljanja o načinu povratka u klupe jer će takve odluke donositi

isključivo uprave sveučilišta, a ne zdravstvene ustanove. U budućnosti čak postoji šansa da *online* obrazovanje postane normala. (Murphy, 2020, 498-500)

Demuyakor u svom radu dostupnom u časopisu *Online Journal of Communication and Media Technologies* nastoji shvatiti kako su se studenti iz Gane prilagodili učenju na daljinu u Kini. On je proveo istraživanje objavljeno u njegovom radu *Coronavirus (COVID-19) and Online Learning in Higher Institutions of Education: A Survey of the Perceptions of Ghanaian International Students in China* o metodi učenja *Online Collaborative Learning* (OCL) s ciljem da se objasni način korištenja tehnologije u obrazovanju. OCL je teorija Linde Harasim koja se temelji na korištenju interneta kao izvora za učenje te se nastoji fokusirati na stjecanje znanja kroz suradničko učenje. Ova teorija omogućila bi stjecanje znanja kroz tri faze. Prikupljanje ideja je prva faza u kojoj se prikupljaju informacije i ideje. Druga faza je organizacija ideja u kojoj se različite ideje kategoriziraju u prikladne skupine. Posljednja faza je intelektualno usklađivanje kada se odvijaju intelektualna sinteza i konsenzus (Harasim prema Demuyakor, 2020, 3). OCL se temelji na društvenom konstruktivizmu jer se studenti potiču na međusobnu suradnju kako bi riješili probleme. Pri tom učitelj/profesor ima ulogu da što više olakša proces učenje pa je zbog toga teško primijeniti OCL na sve sektore (Demuyakor, 2020, 1-3).

Cilj Demuyakorovog istraživanja je saznati jesu li Ganski studenti u Kini zadovoljni e-učenjem koje je uvedeno u vremenu pandemije koronavirusa. Korištena je internetska anketa, a populacija se sastoji od ganskih studenata iz razloga što u Gani *online* učenje nije dobro razvijeno. Sudionici su studenti iz grupe studenata na *WeChat* aplikaciji (330 studenata), a metoda prikupljanja podataka je anketni upitnik. Upitnik je obuhvatio četiri dimenzije: učinkovitost *online* učenja, dostupnost materijala za učenje, izazovi s kojima su se studenti susreli i znanje o COVID-u 19. Koristeći se Likertovom skalom upitnik je sadržavao 35 pitanja. Rezultati su pokazali da je 24.7% sudionika u dobi 21-30 godina, 55.5% je u dobi 31- 40, 18.7% ih pripada skupini sudionika u dobi od 41-50 godina 0.9% sudionika ima 50 i više godina. Postotak žena je 30.9%, a 69.1% su muškarci. Obrazovanje sudionika procjenjivalo se na tri razine; diplomu ima 3.3%, prvostupničku diplomu ima 23.0% sudionika, a magisterij ili viši stupanj obrazovanja ima 73.6% sudionika (Demuyakor, 2020, 4-5).

Upitnik je pokazao da su studenti zadovoljni *online* učenjem te su većinom zadovoljni s dostupnošću materijala za učenje. Također se uspostavilo da su studenti upoznati s koronavirusom i njegovim opasnostima. Nadalje, rezultati pokazuju da studenti smatraju da je jedan od velikih

izazova to što ne postoji osjećaj zajedništva, zatim veliki troškovi interneta za studente koji su se vratili kućama (a svejedno pohađaju sveučilište u Kini), zatim razlika u vremenskim zonama, loša internetska povezanost čak i za studente koji su ostali u Kini. Važno je napomenuti da je Demuykorovo istraživanje ograničeno na ganske studente u Kini, stoga se ne može generalizirati (Demuyakor, 2020, 6-7)., ali svakako pomaže objašnjavanju uvjeta za studiranje u kontekstu stranih studenata.

Fakultetsko osoblje nedvojbeno je jednako pogođeno trenutnom situacijom kao i studenti što se nastojalo prikazati u radu *Faculty perception toward online education in a state college in the Philippines during the coronavirus disease 19 (COVID-19) pandemic* koji je objavljen u časopisu *Universal Journal of Educational Research*. Tema koja se i inače provlači kroz velik broj radova vezana je uz informatičku pismenost osoblja, internetsku povezanost te nedostatak koncentracije i komunikacije na predavanjima. Autori Moralista i Oducado proveli su kvantitativno kros-sekcijsko istraživanje kojem je cilj utvrditi razlikuju li se mišljenja profesora o kvaliteti *online* predavanja s obzirom na spol, dob, fakultet na kojem predaju, obrazovanje, godine staža, akademski rang, razinu poučavanja, status zaposlenosti, percipirane informatičke sposobnosti, izobrazbu o *online* poučavanju, stabilnost internetske veze i prosječnu količinu vremena provedenom na internetu dnevno. Uzorak se sastojao od 27 odabranih članova osoblja na *State College* na Filipinima što čini 50% od čitave populacije (Moralista i Oducado, 2020, 4737).

Rezultati njihovog istraživanja pokazali su da je većina ispitanog osoblja ženskog spola (59.3%), dominantnu dobnu skupinu činili su osoblje u dobi 22-39 (70.4%), 44.4% ima prvostupničku diplomu, 44.4% ima 1-5 godina radnog staža, 74.1% ima rang akademskog instruktora, 51.9% ima stalni status zaposlenja, 66.7% podučava na preddiplomskoj razini studija te je najviše sudionika iz područja umjetnosti i znanosti (59.3%). Većina sudionika smatra se prosječno informatički pismenima (77.8%), 70,4% nije imalo nikakve dodatne izobrazbe o *online* podučavanju, malo ih je imalo stabilnu internetsku vezu (14.8%), 66.7% sudionika provodi 1-5 sati prosječno na internetu svakoga dana te su mobilni telefoni (88.9%) i laptopi (70.4%) najkorišteniji za spajanje internetu. Mišljenja su bila podvojena kada ih se pitalo je li podučavanje putem interneta vrijedno vremena i truda, odnosno hoće li se moći uspoređivati s nastavom uživo. Jednako podvojena mišljenja pojavila su se u vezi procjene ocjena studenata. Osoblje nije bilo sigurno hoće li ocjene biti niže te kako će *online* nastava utjecati na nastavu uživo. Kao što je istaknuto i u drugim istraživanjima koja su do sada navedena, profesori su primijetili da nedostaje

komunikacije i koncentracije studenata za vrijeme predavanja, posebno naglašavajući da studenti manje uče te je lošije sudjelovanje studenata u raspravama. Također je važno istaknuti da profesori drže kako nije lako koristiti tehnologiju koja je potrebna za obavljanje nastave na daljinu te da dolazi do povećavanja depersonalizacije i akademskog nepoštenja u smislu varanja i plagiranja. Korištenjem Mann-Whitney U i Kruskal-Wallis testova u obradi dobivenih podataka ispostavilo se da postoji značajna razlika u preferiranju online obrazovanja s obzirom na varijable spol, dob, obrazovanje, godine staža, akademski rang, razinu podučavanja, fakultet. Među ostalim varijablama (percipirana informatička pismenost, izobrazba za *online* podučavanje, stabilnost internetske veze i prosječno korištenje interneta dnevno) nisu se utvrdile statistički značajne razlike (Moralista i Oducado, 2020, 4738-4739).

Ono što je zajedničko većini dostupnih radova je isticanje problema s kojima se nose sveučilišta i studenti pa je još nekoliko od takvih problema istaknuo Mascolo u radu pod naslovom *Transforming Higher Education: Responding to the Coronavirus and other looming crises (Pedagogy and the Human Sciences)*. Autor navodi kako su studenti i prije pandemije koronavirusa imali problema sa studiranjem. Većina ih je povezana s troškovima studiranja i mogućnosti financiranja sveučilišta. Studenti su također nespremni za predavanja te im nedostaje temeljnih sposobnosti koje su trebali steći u primarnom obrazovanju. Uz navedene postoje i mnogi drugi problemi pa je bilo teško predvidjeti kako će se sveučilišta nositi s novonastalom situacijom. Velik broj studenata ne može priuštiti studiranje i u normalnim uvjetima pa je upitno hoće li uopće nastaviti studij za vrijeme pandemije kada su financijska sredstva još manja. Stoga Mascolo zaključuje kako je potrebna promjena u načinu vođenja sveučilišta jer ako se ne prilagode novom potencijalno trajnom stanju onda neće moći opstati (Mascolo, 2020, 2).

Prilagodbe krizama mogu biti manje ili više hitne, a institucije odlučuju koje će se mjere poduzimati, pa se prvo se daju kratkotrajna rješenja na krizu, a tek nakon prvotne reakcije daju se rješenja na dugotrajne probleme. Međutim, mora se obratiti pažnja na potencijalne probleme koji se mogu pojaviti unatoč uspješnim kratkotrajnim rješenjima (Keeling i sur. prema Mascolo, 2020, 3). U kontekstu koronavirusa u obrazovanju taj problem javlja se kada se postavi pitanje mogućnosti *online* obrazovanja kao zamjena obrazovanju uživo. U ovim slučajevima prisutan je model linearnog repakiranja (*linear repackaging*) prema kojem se obrazovanje licem u lice mijenja u *online* obrazovanje. Ovo je međutim teško primijeniti na dugotrajna rješenja jer nije moguće osigurati jednaku kvalitetu obrazovanja. Dugotrajno rješenje zahtijeva dinamičnu

prilagodbu (*dynamic adaptation*) koja podrazumijeva temeljnu transformaciju krajnjih ciljeva i praksi sveučilišta. Važno je znati da je teško primijeniti linearnu prilagodbu i svejedno imati iste rezultate kao prije (Mascolo, 2020, 3-4).

Situacija kao što je ova, kako navodi Fogel, zahtijeva holistički model prilagodbe problemima u kriznoj situaciji, a sastoji se od tri temeljna principa. Prvi naglašava da je prilagođavanje kontinuirani proces, ne dolazi u obliku jednog događaja (Fogel prema Mascolo, 2020, 4). To je osjetljiv proces koji je pod utjecajem svake odluke i svakog novog problema. Drugi princip navodi da se holistički model temelji na refleksivnosti (Carmeli i sur. prema Mascolo, 2020, 4; Eriksen prema Mascolo, 2020, 4). Ovdje se radi o procesu koji zahtijeva refleksiju na načine funkcioniranja, vjerovanja i same temelje organizacije. Treći princip naglašava fokus na holističkoj koordinaciji više potreba koje se pojavljuju u sistematičnoj transformaciji za vrijeme krizne situacije (Kegan i Lahey prema Mascolo, 2020, 4). Problemi predstavljaju prijetnju organizaciji jer mogu utjecati na rješenja koja su do određenog trenutka donesena, ali i na ostale probleme. Sistematična rješenja zahtijevaju da se rješava više problema od jednom što znači da je potrebna iznimna koordinacija svih osoba koje nastoje riješiti dani problem (Mascolo, 2020, 4-5).

Holistički proces transformativnog rješavanja problema mora sadržavati korake koji se ponavljaju i izvedu istovremeno. Kao prvi korak potrebno je identificirati da je neki događaj – kao COVID-19 – krizna situacija. Onda se poduzimaju početne mjere u smislu linearnog odgovora na rješenje. S obzirom na to da je ovakva situacija podložna čestim i nepredvidljivim promjenama proces mora biti fleksibilan i kontinuiran. Kada se ustanovi da je neka situacija krizna onda je potrebno da je zajednica svjesna opasnosti situacije te komunikacija mora biti suosjećajna, informativna, autentična, autoritativna i pozivajuća. Suosjećajna komunikacija uzima u obzir sve probleme i osjeća je zajednice te nastoji dati nadu zajednici. Informativna poruka je ona koja osigurava da je društvo svjesno temeljnih opasnosti i karakteristika neke situacije. Autentična je ona komunikacija koja je iskrena, transparenta i koja prezentira govornika kao samouvjerenoga. Autoritativna poruka je ona koja jasno daje do znanja da se poduzimaju mjere u rješavanju problema. Pozivajuća komunikacija omogućava zajednici da izraze svoja mišljenja, probleme i rješenja. Na problem moramo gledati kroz dva stadija: početni i željeni stadij. Potrebno je imati jasnu ilustraciju problema koja se sastoji od četiri kategorije: ciljevi i vrijednosti (omogućavanje kvalitetnog obrazovanja), hitne potrebe (sigurnost zajednice), postojeće strukture i resursi

(pravilna distribucija resursa), prepreke (emocionalno stanje, tehnološke promjene). (Mascolo, 2020, 5-7).

Transformativno rješavanje problema je sistematično jer nastoji naći rješenja za više problema istovremeno, a cilj je napraviti sistem koji je fleksibilan na promjene. Velik broj fakulteta ima nastavu koja, osim što se sastoji od predavanja, ima praktičnu nastavu koju nije moguće održati za vrijeme karantene. Potrebno je sagledati sve moguće prepreke na koje ćemo naići te konstruirati jedinstveno rješenje za tranziciju iz jednog oblika obrazovanja u drugi (Mascolo, 2020, 10-13). Nadalje, Mascolo navodi problem financiranja sveučilišta i omogućavanja što boljeg obrazovanja. Potrebna je dubinska promjena sustava koja započinje refleksijom na ciljeve i vrijednosti jer se javlja strah od toga da se ne upiše dovoljno studenata (Mascolo, 2020, 16-17).

Nathaniel Gyimah proveo je istraživanje o uvođenju tehnologije u obrazovanje za vrijeme COVID-19 pandemije – *Assessing Technological Innovation on Education in the World of Coronavirus (COVID-19)*. Prilagodba na novu vrstu obrazovanja od profesora i učitelja nerijetko je zahtijevala kreativna rješenja prenošenja znanja. Tako se neke države služe radijom ili televizijom kako bi se omogućilo obrazovanje, pogotovo onima koji su lošijeg materijalnog stanja i nemaju pristup računalu i/ili internetu. Rekavši to, jasno je da su neke škole u boljem položaju u iskorištavanju resursa za organiziranje *online* nastave, a postojeće nejednakosti još su više izražene. Osim što su siromašniji obitelji i područja u lošijoj poziciji od dobrostojećih područja, također se javlja neravnopravnost za učenike s invaliditetom i njihove obitelji. Uspješna integracija tehnologije u obrazovanje podrazumijeva da su studenti i profesori u mogućnosti nabaviti računalo, imaju pristup internetu te programima potrebnim za praćenje i sudjelovanje u nastavi. Profesori su brzo uspjeli prilagoditi svoje programe te su uspjeli stvoriti dobro radno okruženje u kratkom periodu. Sudjelovanje profesora u načinu implementacije *online* nastave pokazalo se ključnim u održavanju kvalitete obrazovanja. Većina država povećala je ulaganja u obrazovanje, no nigdje se ne vidi ulaganje u povećanje plaća učiteljima i profesorima niti u dodatno obrazovanje koje je potrebno za korištenje internetskih platformi u učenju (Gyimah, 2020, 3-5).

Subramanian i suradnici u kratkom preglednom radu naslovljenom *The Coronavirus' Impact on Education – School Students' Perspective* koji je objavljen u *International Journal of Nutrition, Pharmacology, Neurological Diseases* iznose informacije o porijeklu koronavirusa te o prijetnjama i problemima koji su izašli na vidjelo na početku pandemije. Od kako se pojavio COVID-19 virus u Wuhanu javni prostori bili su prisiljeni zatvoriti svoja vrata kako bi se

zaustavilo širenje virusa. Među njima se nalaze i škole i fakulteti koji su se odlučili na *online* nastavu dok traje karantena. Prilagodba na nove uvjete učenja podrazumijevala je korištenje raznih aplikacija pomoću kojih je moguće održati nastavu putem video poziva, npr. Google meet ili korištenje internetskih materijala, kao što su videa i pisani uradci iz kojih učenici i studenti uče. Subramanian i suradnici. navode neke od prednosti *online* učenja; provođenje vremena s obitelji, razvijanje hobija, ili fokusiranje na dijetu; no navode više nedostatka. To uključuje dosadu, usamljenost, nedostatak fizičkih aktivnosti i društvenih događanja, među ostalima. Djeca i roditelji također su pod velikim pritiskom i stresom zbog gubitka posla, prisiljenosti na napuštanje trenutnog mjesta stanovanja, što dovodi do prethodno navedenog nedostatka društvenih zbivanja. Zbog promjene u svakodnevnim životima ljudi potrebno je napraviti preinake u rutinama. Roditelji uz posao i brigu o djeci sada postaju i učitelji te se moraju dodatno brinuti za obrazovanje svoga djeteta pa obrazovne ustanove nastoje prilagoditi kurikulum i nastavne sadržaje i materijale kako bi što više olakšali posao učenicima, ali i roditeljima. (Subramanian i sur., 2020)

Istraživanje autorice Rendulić-Davidović govori o cjeloživotnom obrazovanju za vrijeme pandemije u Srbiji, u radu *Lifelong Learning in Pandemic Situation – Challenge and Need* koji je iznesen na Osmoj međunarodnoj znanstvenoj konferenciji. Cjeloživotno učenje podrazumijeva mogućnost da svaka osoba bilo koje dobi i bilo kojeg statusa može učiti. Često je samostalan rad koji za cilj ima poboljšati kompetitivnost pojedinaca na tržištu, a uključuje formalno, neformalno i informalno obrazovanje. Prema Starčević i Škrbić (2014) cjeloživotno učenje obuhvaća: „učenje kod kuće, obrazovanje odraslih ili sticanje formalnih kvalifikacija i vještina za rad ili razonodu kasnije u životu, kontinuirano obrazovanje kroz seminare i kurseve koje nude ustanove visokog obrazovanja, profesionalno znanje stečeno kroz profesionalni razvoj i trening na radnom mestu, učenje iz ličnog okruženja ili samoučenje korišćenjem različitih izvora i Internet aplikacija“. Cjeloživotno obrazovanje međutim ima i određena ograničenja. Obrazovni sustavi ne mogu pojedinca obrazovati o svemu što se na tržištu rada traži. To je dodatno otežano time što tehnologija u suvremenom društvu napreduje tolikom brzinom da je teško prilagođavati obrazovanje potrebama tržišta. Obrazovni sustavi trebali bi osmisлити fleksibilnije kurikulume koji bi išli ukorak s novim tehnologijama i znanjima. Najbolja i najčešća metoda cjeloživotnog učenja je korištenje internetskim izvorima. Za vrijeme pandemije korona virusa broj seminara, radionica, *online* tečajeva naglo se povećao što je potaklo ljude da uče nove vještine (Rendulić-Davidović, 2020, 77-78). Autorica je provela kvantitativno anketno istraživanje s ciljem da ustanovi što potiče

odrasle na cjeloživotno obrazovanje u vremenu krize. Temeljna pitanja na koja je autorica nastojala dati odgovor tiču se utjecaja pandemije COVID-19 na odluku i želju za cjeloživotnim obrazovanjem, motivom za daljnje obrazovanje (Je li to dostupnost informacija ili povoljna cijena tečaja ili nešto drugo?) te na područja u kojem ljudi žele prosperirati. Uzorak se sastojao od 67 odraslih koji su u periodu od šest mjeseci završili, ili započeli neku vrstu dodatnog obrazovanja. Sudionici su također svi studenti koji su završili svoje formalno obrazovanje na Fakultetu tehničkih nauka u Čačku, u Srbiji. Upitnik se sastojao od tri dijela – prvi dio odnosio se na informacije o sudioniku, drugi dio sadržavao je pitanja vezana za dodatno obrazovanje, a treći dio odnosio se na motive i utjecaje na sudionike da se odluče na daljnje obrazovanje. Većina sudionika su žene (61.2%), najveći broj sudionika (53.7%) nema djece, a prevladavajuća dobna skupina je 25-30 godina. Većina (77.6%) također ima završeno srednjoškolsko ili fakultetsko obrazovanje te najveći broj (64.2%) smatra da ima prosječne prihode. Temeljna pretpostavka je da će broj djece utjecati na broj odslušanih seminara ili tečajeva jer djeca zahtijevaju mnogo pažnje pa roditelji jednostavno neće imati vremena baviti se ikakvim drugim aktivnostima. Ova se pretpostavka osporila rezultatima, no ako se uzmu samo rezultati žena onda postoji negativna korelacija između tih varijabli. Također ne postoji korelacija između prihoda i količine novca potrošene na tečajeve. Većina *online* programa za vrijeme karantene bila je ili besplatna ili je postojao određeni popust. Rezultati su pokazali da žene troše manje novca od muškaraca na dodatno obrazovanje, a područja iz kojih su se sudionici najčešće obrazovali su ekonomija i poslovanje, programiranje i informacijsko-komunikacijske tehnologije te učenje jezika i marketing. Kao motive za učenje sudionici su navodili želju za učenjem, slobodno vrijeme, zahtjevi radnog mjesta za dodatnim obrazovanjem te niske cijene tečajeva. Autorica zaključuje da ono što je potaklo sudionike na cjeloživotno učenje bila je pandemija i slobodno vrijeme te dostupnost i priuštivost informacija. (Rendulić-Davidović, 2020, 79-81)

Al Lily i sur., u radu *Distance education as a response to pandemics: Corona virus and Arab culture*, objavljenom u časopisu *Technology in Society* ističu kako postoji mnogo razlika između ranijeg učenja na daljinu i učenja na daljinu koje je posljedica krizne situacije danas. Spomenute su samo neke od njih, a kao prvu razliku navode situaciju neočekivanosti. Ova vrsta obrazovanja uvedena je naglo bez ikakvog pripremanja u nadi da će se obrazovanje uspjeti odvijati onako kako treba. Nadalje, ističu internacionalizaciju koja znači da je *online* obrazovanje integrirano u svakodnevne živote ljudi, bez obzira na to u kojoj državi ili kulturi živimo. Treća

razlika je popularnost. Učenje na daljinu postalo je pojam koji se najviše pretražuje na internetu što je doprinijelo njegovoj popularizaciji. Svugdje se otvaraju rasprave na tu temu, posebno kada se radi o normaliziranju *online* obrazovanja. Sljedeća razlika je širenje u smislu da je, unatoč tome što postoji već neko vrijeme, prvi puta institucionalno sredstvo obrazovanja djece i mladih. Šesta razlika podrazumijeva hitne medicinske slučajeve. Uobičajeno je da se obrazovanje na daljinu koristi zbog razloga kao što su fizička udaljenost, invaliditet i slično, no nije često da se koristi zbog medicinskih razloga. Autori su primijetili da većina literature vezane uz obrazovanje na daljinu o njemu govori kao o obrazovanju uživo. Ova vrsta *online* obrazovanja drugačija je nego što smo do sada imali, stoga ne postoji dovoljno literature, teorijskih okvira niti metoda kojima bi objasnili ovu situaciju. Al Lily i sur. stoga provode istraživanje kako bi uspostavili teorijske okvire za obrazovanje na daljinu koje je namijenjeno dugoročnom provođenju (Al Lily i sur., 2020, 1-2).

Svojim istraživanjem Al Lily i sur. nastoje doprinijeti razvoju u području tehnologije u društvu kroz usporedbu tradicionalnog oblika obrazovanja i obrazovanja na daljinu u kriznim situacijama (CDE – *Crisis Distance Education*), dajući novi oblik obrazovanja koji je temeljen na novim tehnologijama. Cilj je stvoriti konceptualni okvir za CDE, prići konceptu kritički, baviti se pojmom kvalitativno i sociološki te nastoje prikupiti mišljenja Arapa o CDE-u. Podaci su prikupljeni promatrajući predavanja, objave na društvenim mrežama (Twitter), kroz fokus grupe i nestrukturirane *online* intervju. Podaci su podijeljeni u tri skupine: sociološka i kulturna, pedagoška i psihološka te proceduralna i logistička. Sociološku razinu čine prihvatanje i protivljenje. Uz prihvatanje vezuju se znatiželja studenata prema nečemu novom, pozitivan stav vezan uz mogućnosti koje CDE pruža, jačanje ideologija (vjerovanja/religija) i slično. S druge strane kod protivljenja se spominju preplavljenost osjećajima i stresom. Studenti pate od više psihičkih oboljenja uslijed prelaska na CDE te neki profesori čak smatraju da je priprema za *online* predavanje puno zahtjevnija od pripreme za predavanja licem u lice. Postoji protivljenje učenju na daljinu i CDE-u, neinformiranje o COVID-19 te protivljenje žena i djece. Unatoč tome što nisu ostale zakinite za obrazovanje, žene preferiraju obrazovanje na daljinu jer je to jedan od rijetkih trenutaka kada su mogle izaći iz kuće. Za djecu postoji mnogo ometanja kod kuće jer su neke arapske obitelji velike, a neka djeca čak nemaju mogućnost praćenja nastave (Al Lily i sur., 2020, 2-6).

Pedagošku skupinu također čine dvije razine: spoznaja i upravljanje. U spoznaju ubrajamo pritisak koji uzrokuju potrebe za brzo rješavanje problema u nadi da ćemo se prilagoditi situaciji,

smanjenje kognitivnih aktivnosti, nedostatak vrijednosti u obrazovanju (nedostatak motivacije i tjeskoba). Pod upravljanje ubrajamo neravnomjerno razdijeljenu moć između profesora i studenta pri čemu se saznalo da je vjerojatnije da će studenti doći na *online* predavanje spremniji na učenje putem interneta dok profesor neće. Psihološku skupinu čine etika i *wellness*. Etika podrazumijeva da škola daje istinite izjave i da provodi nastavu u skladu s plaćenom školarinom. Pod *wellness* ubrajamo razbijanje rutine u svakodnevnim životima ljudi što je podložno promjenama (više nasilja, uštede novca...). Procedure možemo opisati kroz kvalitetu (prepoznavanje učenja na daljinu kao valjanog načina učenja) i spremnost (sposobnost društva na prilagodbe). Pod logistiku možemo svrstati eksploataciju *online* obrazovanja (profiti poduzeća na temelju komunikacijskih usluga, studenata koji ne moraju ići na fakultet i dr.) i trendove (mogućnost prikazivanja arapskih trendova i tehnologije kao modernih u svijetu) (Al Lily i sur., 2020, 6-8).

Sorak ističe važnost suradnje profesora, učenika i roditelja za uspješno obrazovanje u radu *Cooperation in the educational process during the corona 19 virus epidemic in the republic of Serbia* koji je dio časopisa *Exceptional Children: Education and Treatment*. Za vrijeme *online* učenja važno je da se održi komunikacija između studenata i profesora pa čak i roditelja. Sorak je provela *ad hoc* istraživanje u srpskim školama koristeći se intervjuima, upitnicima i analizom sadržaja društvenih mreža. Pokazalo se da škole imaju različite preferencije o komunikacijskim sredstvima koja koriste. Većina škola u Srbiji koristi Google Classroom jer većina učenika ima Gmail račun pa je lako putem koda uključiti djecu u učionicu. Srpska vlada inzistira da se ta komunikacija održava, a ako nema direktne komunikacije profesori moraju osmisлити način nadgledanja rada svojih učenika (Sorak, 2020, 452-453).

Rezultati istraživanja pokazuju da svi profesori koriste barem neki način *online* komunikacije s učenicima. Koriste se razne platforme ne samo u komunikaciji s učenicima već i u komunikaciji s roditeljima što ukazuje na suradnju. Većini profesora učenici šalju zadatke preko e-maila ili drugih platformi (Viber, On-line Thurs) što pokazuje da su profesori zadovoljniji s korištenjem jednostavnijih načina komunikacije s učenicima. Ministarstvo prosvjete, znanosti i tehnološkog razvoja u Srbiji je 20. ožujka 2020. zatražilo dodatan nadzor rada djece pa su se počele koristiti elektronske knjige u kojima se zabilježava napredak učenika. Profesori su ključni u osiguravanju tog napretka jer predstavljaju pedagoški, administrativni i organizacijski autoritet. Sav rad učenika nadgledao je roditelj što je uključilo roditelje u obrazovanje djeteta i povećava komunikaciju s profesorom. Suradnja je također vidljiva među profesorima koji su na raznim

internetskim platformama razmjenjivali iskustva, pitanja i obavijesti. Razmjenjivani su materijali, potpora informacije, načini organizacije nastave što je iznimno olakšalo posao profesorima. Suradnja učenika i profesora ključna je kako bi se održala kvaliteta obrazovanja pa se preporučuje da se ne zadaju samo zadaci i *online* testovi, već da se koriste složeniji i interaktivniji načini obrazovanja za najefikasnije ishode (Sorak, 2020, 454-457).

Martina Bizjak u časopisu *Varaždinski učitelj: digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje* objavljuje rad *Razredništvo tijekom karantene*. Učinci karantene su razni, no najčešći, pogotovo za učenike, je stres. Autorica smatra da se možemo boriti sa stresom ako smo svjesni situacije, jer tako razvijamo i jačamo naše mentalne sposobnosti pa samim time i otpornost na stres. Važno je učenicima pružiti potporu i učiti ih kako razviti tu svijest. Moramo obratiti pažnju na svijet onakav kakav je i prihvatiti ono što se događa. Učenje na daljinu imalo je najveći i najnegativniji utjecaj na učenike nižih razreda. Došlo je do stvaranja stresa jer su odjednom morali naučiti koristiti komunikacijske tehnologije na način koji ih do sada nisu koristili te su morali sami sebe učiti iz nastavnih materijala. Satovi putem video poziva drugačiji su od normale te su učenici bili povučeni, no Bizjak je primijetila da su djeca otvorenija i spremnija na razgovor ako je u pozivu manji broj učenika. Djeca su međusobno pomagali jedni drugima i zajedno su učili što je uzrokovalo uspješno položenom godinom. Bizjak smatra da je to zbog toga što su učenici prihvatili da je situacija jednaka za sve. Učenici su iz svog iskustva istaknuli određene prednosti i nedostatke. Prednosti su: „vrijeme za učenje može svatko sam svojevrijeme rasporediti (jedan dan više, drugi dan manje), možete raditi kad god želite – ujutro, tijekom dana, navečer, sami mogu odrediti odmore – kada i koliko dugo, mogu se povezati s kolegama iz razreda/godine za zajedničko rješavanje zadataka, možete spavati duže ujutro, sav je materijal dostupan u svakom trenutku u virtualnim učionicama, ne gubite vrijeme na vožnju do škole“ (Bizjak, 2020, 3). Nedostataka je bilo nešto manje: „nedostaje kontakt sa školskim kolegama, gradivo je lakše pratiti u školi, nedostaje učiteljevo objašnjavanje gradiva, ponekad ne razumiju zadatke i ne znaju što učiniti“ (Bizjak, 2020, 3).

5.2. POGLED NA PROMJENE U OBRAZOVANJU TIJEKOM PANDEMIJE COVID-19 U HRVATSKOJ I OBJAVLJENA ISTRAŽIVANJA

U Hrvatskoj je u promatranom razdoblje, tj. tijekom 2020. godine, provedeno nešto manje istraživanja od očekivanoga te je literatura pomalo oskudna. Od mora literature objavljenih o COVID-19 i utjecajima na obrazovanje u svijetu, podatke za Republiku Hrvatsku pronašla sam samo u jednom zborniku, jedno istraživanju o provođenju nastave koje je objavila Agencija za znanost i visoko obrazovanje te na službenoj stranici Ministarstva znanosti i obrazovanja. Radi se o Izvještaju o utjecaju širenja virusa Covid-19 na jačanje mobilnosti učenika, studenata i nastavnika, a na temelju provedenog projekta (AZVO; 2020).

Ministarstvo vanjskih i europskih poslova u Hrvatskoj financiralo je projekt kojim se nastoji dobiti odgovor na pitanje implementacije novog načina učenja – e-učenja. Projektne rezultate je objavila Agencija za znanost i visoko obrazovanje, u srpnju 2020. godine. Istraživanje je provedeno u osnovnim i srednjim školama te na Sveučilištu u Zagrebu. Uz to provedena je komparativna analiza s Italijom i Engleskom (AZVO, 2020, 3). Uslijed svih promjena u svijetu Ministarstvo znanosti i obrazovanja (MZO) moralo je hitno reagirati i dati određene smjernice za daljnju provedbu nastave. Prvi korak je bio da se svi ravnatelji osnovnih škola okupe na video sastanku koji je započelo MZO kako bi dobili upute za rad. Nadalje su se ravnatelji sastali s osobljem škola u virtualnoj zbornici u svrhu povezivanja svih profesora u školi, a na kraju je svaki razrednik morao organizirati virtualni razred za učenike kojem se pristupa pomoću AAI@Edu.hr identiteta te omogućiti linkove za pristup tim razredima. Nastava se trebala organizirati kao da se uči prosječno šest sati dnevno. Sat traje 60 minuta koje su podijeljene na 15 minuta videolekcija, 15 minuta pisanja sažetaka ili zadataka te 30 minuta samostalan rad učenika. Praćenje nastave organiziralo se putem Hrvatske radio televizije (HRT) gdje su nastavu pratili učenici od 1-4 razreda dok su učenici 5-8 razreda pratili nastavu na Sportskoj televiziji. Petim i sedmim razredima također su podijeljeni tableti, a šestim i osmim razredima tableti su podijeljeni ovisno o socio-ekonomskom statusu. Učenicima koji imaju oštećen sluh nastava je bila organizirana putem Facebook stranice u suradnji s Hrvatskim društvom prevoditelja znakovnog jezika. Provjera znanja i način ocjenjivanja također su morali biti promijenjeni. Usmeno odgovaranje održava se putem video poziva s učenicima i to samo za predmete koji se održavaju četiri sata tjedno dok za ostale predmete nema usmenog odgovaranja. Jedina iznimka u oba slučaja je dvojba oko zaključne ocjene. Predmeti koji su složeniji (matematika, fizika, kemija) ocjenjivani su putem *Geogebre* ili *Matifica*, ili slanjem odgovora u određenom vremenu te bi se nakon testa održalo kratko usmeno

odgovaranje. Uz usmenu i pismenu provjeru znanja također je bitno da se u konačnu ocjenu uzme u obzir aktivnost učenika, izrada jednog složenog zadatka ili projekta te sve ocjene koje su upisane prije uvođenja e-učenja (AZVO, 2020, 4-6).

Srednje škole na početku pandemije dobile su iste upute o organizaciji škole za *online* učenje kao i osnovne škole. Princip provođenja nastave bio je isti – organiziranje virtualnih razreda, uključenost profesora i ravnatelja u virtualne zbornice te korištenje istih alata. Učenicima 1-3 razreda preporučivalo se da se uči oko 7 sati dnevno, a za maturante se preporučivalo da se uči 8 sati dnevno. Za srednjoškolce preporučen je model obrnute učionice. Po tome učenici sami čitaju materijale, gledaju videa i traže dodatan sadržaj za temu te bi se pročitano/pogledano raspravljalo na *online* predavanju. Krajem ožujka 2020. provedeno je istraživanje koje je za cilj imalo pomoći školama da poboljšaju *online* obrazovanje. U istraživanju sudjelovalo je 1175 učenika XVIII. gimnazije, V. gimnazije i Upravne škole u Zagrebu između ostalih zagrebačkih škola. Pitanja na koja se nastojalo dati odgovor vezana su uz stres i uzroke stresa, emocionalno stanje učenika te prednosti i nedostatke škole na daljinu. Rezultati pokazuju visoku razinu stresa uzrokovane promjenom načina života, nesigurnošću datuma povratka u školu, zatvorenost kod kuće, nemogućnost ostvarivanja vlastitih ciljeva. Učenici navode da profesori razumiju potrebe učenika te ne zahtijevaju previše od njih. Maturanti su pokazali najveću razinu stresa zbog nadolazeće državne mature. Oni su skupina na koju treba posebno paziti tako da ih se na vrijeme informira o bilo kakvim promjenama vezanih za održavanje državne mature i upis u fakultete. MZO je također provelo istraživanje o provođenju *online* nastave. Anketa je bila otvorena od 16. ožujka do 2. travnja 2020., a pristupilo joj je 4139 učitelja i nastavnika svih županija i Grada Zagreba u Republici Hrvatskoj. Gotovo svi (95%) sudionika bilo je potpuno ili djelomično zadovoljno provođenjem nastave na daljinu, 93% zadovoljno je opremom kojoj je imalo pristup, a 93% smatralo je da su se lakše prilagodili novom načinu predavanja od očekivanog, a 45% sudionika traži dodatne upute o provođenju nastave na daljinu. Njih 90% smatra da se učenici dobro snalaze, a kada ih se pitalo o aktivnosti učenika njih 58% smatra da je aktivnost niža nego u školama. Potrebno je podići motivaciju učenika, a kao rješenje na taj problem ministarstvo preporučuje više zadataka pri čemu bi se rad ocjenjivao ocjenom iz aktivnosti i ocjenom iz složenih zadataka (AZVO, 2020, 7-10).

Zagrebačko sveučilište uspjelo je prilagoditi se situaciji već u prvom tjednu pandemije. Rad na daljinu uspješno je organiziran putem sustava Merlin koji je povezan s Informacijskim

sustavom visokih učilišta (ISVU). Centar za e-učenje u Sveučilišnom računskom centru Sveučilišta u Zagrebu (Srce) omogućio je profesorima upute za održavanje nastave u sustavu Merlin. Sveučilišta imaju određenu autonomiju pa MZO nije donosilo propise i upute za rad, nego samo preporuke, sveučilišta su sama organizirala način odvijanja predavanja. Na početku svi su se materijali i prezentacije objavljivale na *Merlin platformi*, a s vremenom nastava se prebacila na *Google meet* aplikaciju (AZVO, 2020, 10-11).

Također smo preko istraživanjem provedenim od strane AZVO-a dobivali i informacije o tome kako se provodi obrazovanje u drugim zemljama, i to komparativnim prikazom o tome kako su se škole prilagodile na obrazovanje Hrvatske, Italije i Engleske. U Italiji su tako sveučilišta zatvorena 4. ožujka 2020. godine, a u regijama u kojima se virus prvo pojavio obrazovne ustanove bile su zatvorene i ranije. Poduzimaju su mjere kojima bi se smanjile posljedice karantene na studente i njihovo obrazovanje. Ministarstvo obrazovanja u Italiji izdvaja i novčanu pomoć sveučilištima u iznosu od 5 milijuna eura te dodatnih 10 tisuća eura svakoj školi kako bi se pomoglo učenicima i studentima u lošim ekonomskim situacijama. Također se ulaže u fondove kojima je cilj poboljšati *online* obrazovanje. Kratko istraživanje pokazuje da je ovo za 82% obrazovnih ustanova bilo prvi puta da se koriste obrazovanjem na daljinu. Također se pokazalo da 9 od 10 učenika koristi mogućnosti učenja na daljinu, 7 od 10 roditelja uključeno je u obrazovanje djeteta te je veće sudjelovanje u nastavi učenika u višim stupnjevima obrazovanja. U različitim dijelovima Italije nastava se održavala drugačije zbog nemogućnosti pristupa internetu, loše povezanosti i slično pa je na sjeveru nastava održana putem Microsoft Teamsa ili G Suitea, a na jugu putem e-maila i *chat* soba. I u Italiji se poticalo se da se zadaju zadaci zadavanje zadataka i provjere znanja za ocjenu kako bi učenici i studenti iz loše situacije ipak dobili nešto dobro (znanje). Međutim, došlo je do problema preopterećenosti učenika količinom posla koju imaju, nemogućnosti pristupa obrazovanju, nerazumijevanja predavanja, predugog provođenja vremena pred ekranom, održavanja praktične nastave i slično. Za Bocconi Sveučilište nagla promjena načina predavanja nije bila toliko problematična zbog ranijeg iskustva s informacijsko-komunikacijskim tehnologijama. Predavanja su se odvijala putem video poziva ili putem snimaka predavanja koje su profesori slali studentima. U izvanrednim okolnostima omogućeno je odbijanje ocjene te je svaka provjera znanja obavljena *online* u strogo nadgledanim virtualnim okruženjima (AZVO, 2020, 11-13).

Britanski premjer Boris Johnson 18. ožujka 2020. navodi da su škole zatvorene za svu djecu osim za djecu ključnih radnika i ranjivu djecu. Istraženi su načini prilagođavanja situaciji u periodu od dva mjeseca. U virtualnim učionicama najvažnije je bilo uspostaviti rutinu. Za uspostavu rutine za mlađu djecu odgovorni su bili roditelji dok su srednjoškolci imali veću vjerojatnost samostalnog uspostavljanja rutine. Korištene su platforme kao Google učionica ili Google Hangouts, a svaka škola ima svoj način provođenja nastave. Britanska vlada omogućila je izvore za učenje na svojoj službenoj stranici dok je BBC osigurao svoj djeci u državi da ima osnovno obrazovanje putem njihovog TV kanala. Polaganje *GCSE* i *A-Levels* ispita organiziralo se na način da konačna ocjena bude prosjek prijašnjih ocjena, ocjena nastavnika i razrednog ranga. Ministarstvo je međutim preporučilo nov način ocjenjivanja. Učenicima će se preporučiti ocjena iz svakog predmeta te će se napraviti rang svih učenika u razredu. Konačnu ocjenu dodjeljuju ispitne komisije koristeći se prethodnim ocjenama generacije, uspješnosti svakog ispita posljednjih nekoliko godina te očekivanim ocjenama učenika na nacionalnoj razini (AZVO, 2020, 14-16).

Prema službenom pravilniku MZO za učenike strukovnih škola u prosincu 2020. donesene su odluke o daljnjem provođenju nastave. U članku 2. navodi se da učenici strukovnih škola svoje obrazovanje nastavljaju u školskim ustanovama, a praktičnu nastavu vrše sukladno u školskim ustanovama ili kod poslodavca. Nastava se i dalje planira u ustanovama ovisno o vrsti strukovnog kurikulumu. To znači da se teorijska i praktična nastava izmjenjuju onako kako školska uprava odredi. Vidljivo je da u školskoj godini 2020./2021. nije došlo do drastičnih promjena u održavanju nastave unatoč epidemiološkoj situaciji (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2020).

U zborniku *Školovanje od kuće i nastava na daljinu u vrijeme HR-COVID-19* urednici Vladimir Strugar, Ante Kolak i Ivan Mrkić sakupili su 10 radova koji se bave obrazovanjem osnovnoškolaca za vrijeme karantene.

Ivana Batarello-Kokić u radu *Učim od kuće: školovanje u vrijeme pandemije COVID-19 bolesti* nastoji dati teorijsku osnovu za sam pojam virtualno obrazovanje. Autorica ističe kako je *online* obrazovanje rijetko spominjano kao obrazovanje na daljinu unatoč tome što ono nije novi pojam. Ono što se istraživalo bila je spremnost prihvatanja takve vrste obrazovanja, a ne koje su njegove posljedice. Vrijeme pandemije stavilo je fokus na obrazovanje na daljinu te se provode istraživanja koja će u budućnosti poslužiti kao smjernice za unaprjeđivanje virtualnog obrazovanja. Činjenica je da je ono već dovoljno razvijeno zbog napretka tehnologije, ali i informatičke pismenosti svih generacija. Međutim, postavlja se pitanje uvođenja *online* nastave u

osnovne i srednje škole. Fakultetsko obrazovanje može se lakše prilagoditi jer postoje teorije koje se bave obrazovanjem na daljinu za visoko obrazovanje, no niže razine obrazovanja zahtijevaju drugačiji pristup. Važno je naglasiti da postoje određena ograničenja i potrebe koje se moraju riješiti kako bi implementacija ovakvog tipa obrazovanja uspjela. Postoje određene opasnosti od naglog uvođenja obrazovanja na daljinu kao odgovora na kriznu situaciju. Ovdje se misli na činjenicu da je obrazovanje na daljinu različito ovisno o situaciji. U kontekstu krizne situacije uključeni su mediji i internetske platforme dok to ne mora biti slučaj u klasičnom školovanju kod kuće što automatski mijenja način izvedbe nastave. *Online* obrazovanje nije nešto što se može olako shvatiti samo zato što imamo napredne tehnologije koje nam u tome pomažu. Potrebno je raditi na unaprjeđivanju obrazovanja na daljinu kako bi u budućnosti moglo biti lakše korišteno (Batarelo-Kokić, 2020, 2; 19-20).

Sandra Car u poglavlju naslovljenom „*Koronaškola*“: *Što možemo naučiti iz koncepta homeschoolinga* daje informacije o istraživanjima koja su provedena o obrazovanju od kuće stavljajući poseban naglasak na utjecaje koje ono ima na djecu. Također problematizira obrazovanje na daljinu van koncepta krizne situacije smatrajući da bi u Hrvatskoj trebalo biti legalno u slučaju da bi roditelji htjeli sami obrazovati svoju djecu. Istraživanja koje je koristila u analizi sadržaja pokazuju da *homeschooling* ima brojne prednosti naspram školovanju u obrazovnim institucijama. Činjenica je da djeca koja su školovana kod kuće pokazuju bolje rezultate u svim ispitanim područjima u istraživanjima koja su provedena u SAD-u i Kanadi. Imaju bolje ocjene, komunikacijske vještine, uključena su u društveni život zajednice te nemaju problema sa stjecanjem prijateljstava i bilo kakvih društvenih odnosa. Rezultati su isti neovisno o socio-ekonomskom statusu te filozofskim, vjerskim i političkim opredjeljenjima obitelji (Murphy prema Car, 2020, 41; Ray prema Car, 2020, 41). Neki od razloga tim rezultatima mogu biti to što su djeca obrazovana u poznatom okruženju u kojem učitelji/roditelji pružaju potporu i pozitivne osjećaje i iskustva. Roditelji također prilagođavaju kurikulum ovisno o potrebama, sposobnostima i interesima djeteta. Dijete se potiče na samostalno razmišljanje i razvijanje sposobnosti. Ovaj je oblik obrazovanja jako zahtjevan te podrazumijeva potpunu predanost i pažnju roditelja te može dovesti do preispitivanja školovanja u obrazovnim institucijama (Car, 2020, 3; 41).

Nadalje Ante Kolak, Ivan Mrkić i Zoran Horvat u poglavlju *Kada dom postane škola (roditelj kao zamjenski učitelj)* predstavljaju rezultate istraživanja provedenog na roditeljima osnovnoškolaca o njihovim iskustvima s obrazovanjem na daljinu. Faktori koji su se istraživali bili

su stupanj uključenosti roditelja, njihovo zadovoljstvo, procjena samostalnosti djeteta i razina osobne opterećenosti. Pokazalo se da postoji razlika u stavovima s obzirom na broj djece i stupanj školovanja. Roditelji s manje djece u pravilu su manje opterećeni što znači da opterećenost raste s brojem djece. Samostalnost učenika u korelaciji je s dobi. Što je dijete viši razred to je uključenost roditelja manja te roditelj smatra dijete više samostalnim. Obrazovanje na daljinu neće imati željene rezultate zbog toga što nisu sva djeca u potpunosti samostalna i zahtijevaju pomoć i pažnju roditelja. U tom slučaju roditelj ima na svojim leđima odgovornost i ulogu učitelja uz svoju roditeljsku i poslovnu ulogu. Učenici prvih razreda jednostavno nisu u mogućnosti pratiti nastavu jednako dobro kao starija djeca jer im je potrebna potpora roditelja. Razredna nastava nedvojbeno se najteže prilagodila *online* obrazovanju, no potrebno je ukazati na sve prednosti, ali i nedostatke u svrhu poboljšavanja sustava koji bi obrazovanje učinio lakšim djeci i roditeljima (Kolak i sur., 2020, 3; 82-83).

Marija Sablić, Irena Klasnić i Alma Škugor u poglavlju *Učitelji u izolaciji: izazovi novog normalnog* istražuju iskustva učitelja. Cilj istraživanja bio je utvrditi način pripreme za nastavu, zadovoljstvo interakcijom s učenicima i roditeljima, način procjene učenika te kakva je podrška sustava. Pokazalo se da je za pripremu *online* nastave potrebno puno više vremena nego za pripremu klasične nastave, a najviše vremena provode ocjenjivajući radove učenika. Bili su prisiljeni sami naučiti koristiti tehnologiju potrebnu za provođenje *online* nastave. Većinu svog slobodnog vremena zbog toga provode tražeći i učeći nove načine prenošenja sadržaja učenicima. Zadovoljni su s količinom i načinom komunikacije s učenicima i roditeljima koja je moguća u gotovo sva doba zbog promjene radnog vremena. Bilo je problema u procjeni količine zadataka koju učenici dobivaju što ukazuje na to da Škola za život ipak nije dobro opremila učitelje na drugačiju vrstu nastave. Što se tiče rada s učenicima s posebnim potrebama, potreban je dodatan angažman, stoga dodatno obrazovanje učitelja o načinu rada baš kao i u nastavi uživo. Također su zadovoljni podrškom koju dobivaju od školske uprave, a manje zadovoljni podrškom Ministarstva što pokazuje da su ravnatelji preuzeli inicijativu u formiranju nastavnog plana i programa. Autorice navode da su učenici redovitiji u izvršavanju zadataka i smatraju da će obrazovanje morati uključiti i elemente *online* nastave u redovnu nastavu nakon završetka pandemije. (Sablić i sur., 2020, 3-4; 102-103).

U poglavlju *(Pre)opterećenost učenika „koronastavom“* autori Kolak, Markić i Horvat istražuju iskustva učenika za vrijeme obrazovanja na daljinu. Provedeno je empirijsko istraživanje

kojemu je cilj bio ispitati zadovoljstvo, stupanj opterećenja, stupanj samostalnosti učenika i potrebne pomoći. Faktorskom analizom dokazana je razlika u faktorima sadržajna preopterećenost nastavom, materijalno-tehnički uvjeti rada i potrebna pomoć te je iz rezultata vidljivo da *online* obrazovanje traži više samostalnosti od učenika. Više se pažnje treba obratiti na učenike, a manje na sadržaj jer zapostavljanje osjećaja učenika može imati loše posljedice. Javlja se strah, zabrinutost, nedolazak na nastavu, lošije ocjene, nedostatak motivacije, lijenost uslijed dugoročnog opterećujućeg rada. Potrebno je da učitelji pažljivo procjene količinu gradiva koja se mora obraditi, ono što nije obavezno te ono što učenici mogu odraditi ako žele. Obrazovanje za vrijeme koronavirusa samo je naglasilo ove probleme na kojima se mora raditi (Kolak i sur., 2020, 4; 142).

U poglavlju *Međuvršnjački odnosi učenika osnovne škole: prijateljstvo u doba pandemije COVID-19 bolesti* Višnja Rajić istražuje promjenu u prijateljskim odnosima uslijed pandemije koronavirusa pri čemu je važno napomenuti da je istraživanje imalo mali broj sudionika. U ovom kontekstu definira i prijateljstvo kao „univerzalan društveni odnos koji pozitivno utječe na razvoj socijalnih vještina i pozitivne slike o sebi“ (Rajić, 2020, 4). Prijateljski odnosi ključni su elementi odgojnog aspekta obrazovnih institucija. Ovaj rad ističe da su ti odnosi ugroženi u karanteni zbog prisilne obustave bilo kakvih druženja za sve dobi. Rezultati pokazuju da djeca kao najbolje prijatelje navode djecu iz istoga razreda. Dječaci su češće stjecali nova prijateljstva putem interneta igrajući videoigre te su tako uspjeli nadomjestiti fizičko druženje s prijateljima. Učenici imaju više poteškoća u rješavanju konflikta i češći je osjećaj usamljenosti za vrijeme obrazovanja kod kuće najvjerojatnije zbog promjene u načinu ostvarivanja odnosa s obitelji, prijateljima i poznanicima koji nisu osobe iz škole. Škola je bitan prostor ostvarivanja društvene dimenzije djece pa se dovodi u pitanje zdravstvena sigurnost učenika po povratku u školu jer je većini djece bitan fizički kontakt s prijateljima (Rajić, 2020, 4; 16-163).

Irena Klasnić i Marina Đuranović u poglavlju *Koronakriza – izazovi odgoja u kriznim situacijama* analizom sadržaja istražuju roditeljske izazove u odgoju za vrijeme krizne situacije. Krizna situacija definirana je kao „stresno preopterećenje u kojem osoba ima osjećaj bespomoćnosti“ (Webb prema Klasnić i Đuranović, 2020, 180). Potrebno je pravilno djelovati za vrijeme krizne situacije kako bi se spriječilo što više mogućih negativnih posljedica. Osim što su tu pozitivne posljedice (provođenje vremena s obitelji i povezivanje s ukućanima), ne smije se ignorirati činjenica da postoje i one negativne vidljive u disfunkcionalnim obiteljima. Provođene

svog vremena kod kuće u nepovoljnim životnim uvjetima može imati dugoročne posljedice na psihičko zdravlje djeteta. Pokazalo se da način odgajanja djeteta postaje grublji i neprihvatljiviji te se traži se disciplina kroz poštovanje. Osim toga autorice ističu važnost osjećaja sigurnosti i prihvaćanja koje bi dijete trebalo osjećati kod kuće. Djetetu u takvim situacijama može nedostajati materijalnih dobara, kulturnih događanja i društvenih odnosa. Osim što će ova kriza imati utjecaja na zdravlje, autorice navode da će i pedagogija imati koristi u smislu poboljšavanja i digitaliziranja obrazovanja (Klasnić i Đuranović, 2020, 4-5; 180-181).

Marina Diković bavi se procjenom znanja učenika u poglavlju *O procesu vrednovanja na nastavi*. Koristi se dostupnim istraživanjima i podacima MZO dokazujući da je potrebno veće sudjelovanje osoblja u *online* nastavi. Preporuke koje autorica navodi podrazumijevaju dva područja: digitalna kompetentnost, dokimološka kompetentnost. Pod digitalnu kompetenciju ubrajamo znanja, vještine i stavove u području informacijsko-komunikacijske tehnologije dok se pod dokimološku kompetenciju ubraja stručnost u procesu vrednovanja. Ove bi kompetencije učitelj trebao steći za vrijeme obrazovanja te ih postupno nadograđivati izobrazbama koje prate najnovije tehnološke inovacije. Vrednovanje na daljinu zahtijeva velik angažman, moraju biti operacionalizirani, primjenjivi, objektivni te bi trebali pokazati što se može popraviti u učenju. Zahtjevi vrednovanja na daljinu razlikuju se od onih za vrednovanje rada učenika uživo. Jedan od tih zahtjeva od učitelja traži predanost i napor kako bi povratne informacije bile sukladne napisanom radu. Za vrijeme koronavirusa bitniji su zdravstveni problemi nego pedagoški zahtjevi učenika. U ovom slučaju učenik sam procjenjuje koliko je naučio i je li ono što je naučio dovoljno kako bi položio razred što dovodi do problema s učenicima nižih razreda koji nisu toliko samostalni. Također se javlja problem ispunjavanja zahtjeva djece s poteškoćama i djece lošijeg ekonomskog statusa koji možda nemaju mogućnosti za izvršavanje zadataka. Javlja se neravnomjernost u sudjelovanju s obzirom na učenike koji ne mogu normalno pratiti nastavu i nadarene učenike kojima je potrebna drugačija vrsta zadataka kako bi razvijali svoje sposobnosti. Za vrijeme karantene vrednovanje je posebno potrebno zbog toga što djeca samostalno rade i stječu znanja i vještine, stoga bi nastava na daljinu trebala biti uključena u obrazovanje i van kriznih situacija (Diković, 2020, 5; 197-198).

Branko Bogar i Mia Filipov bave se dodatnom izobrazbom učitelja kako bi se nastava uspješno provodila u poglavlju naslovljenom *Online stručno usavršavanje: važan uvjet uspješne nastave na daljinu*. Bilo je potrebno utvrditi teoriju i značajke uspješne *online* izobrazbe. Rezultati

pokazuju da je najefikasniji način učenja za učitelje suradnički model. Najlakše je učiti kroz komunikaciju, rasprave, videozapise i refleksiju. Međutim, osim što bi se obrazovanje učitelja temeljilo na informacijama dostupnim na internetu trebalo bi se raditi ka obrazovanju koje će posljedično imati utjecaja na kvalitetu obrazovanja učenika. *Online* učenje učitelja prema autorima može se temeljiti na biheviorizmu, kognitivističkoj teoriji i na konstruktivizmu premda smatraju da se ono ipak temelji na konstruktivizmu koji podrazumijeva ranije navedenu suradnju među učiteljima. Cilj je osmisliti načine podučavanja koji donose promjene u obrazovnom sustavu (npr. videozapisi ili drugi medijski sadržaji). Potrebno je zamijeniti stare načine izobrazbe (seminari i tečajevi) sadržajem koji je organiziran i strukturiran te se ne podrazumijeva samo pregledavanje digitalnih sadržaja (Garet i sur. prema Bognar i Filipov, 2020, 229). Razlog boljim rezultatima suradničkog učenja jest to što postoji mogućnost konstantne povratne informacije. Tu je također činjenica da se ne može sve samostalno naučiti te je učiteljima potrebna stručna pomoć u svladavanju novih oblika obrazovanja (Bognar i Filipov, 2020, 5; 228-229).

U poglavlju *Internet galaksija: saveznik ili neprijatelj u nastavi na daljinu* Višnja Novosel, polazeći od Castells, internet opisuje kao galaksiju te nastoji objasniti prevlast interneta u društvu u kontekstu dostupnosti informacija. Cilj je naglasiti što je potrebno za uspješno obrazovanje u suvremenom društvu koje ovisi o internetu. Ističu se prednosti i nedostaci tehnologije te kakva će se vrsta pismenosti tražiti u budućnosti. Pri tom je važna uloga knjižničara u školama koji objedinjuje nastavu i izvore informacija. Internet je promijenio tisak u potpunosti. U početku nije bilo te razlike, no kasnije se dogodilo da knjige i članci postaju kraći, pokušava se istaknuti podnaslove za lakše pregledavanje te od čitatelja ne zahtijevaju pretjeranu koncentraciju. Živimo u svijetu u kojem je moguće imati gotovo sve informacije na našem dlanu i nije potrebno imati više uređaja kako bi obavljali neke stvari (npr. čitanje knjige, slušanje glazbe, gledanje filma). Prema Castellsu internet predstavlja nas same, a ne utopijsko niti distopijsko stanje (Castells prema Novosel, 2020, 251). S obzirom na to da su informacije temelj društva moramo razumjeti kako one nastaju, distribuiraju se te kako doći do njih. Današnje doba omogućuje svima s internetskim pristupom da stvaraju informacije te se može govoriti o internet galaksiji odnosno o nečemu što je označilo čitavu generaciju te ne pokazuje znakove usporavanja. Tehnologija omogućuje promjene u svakodnevnom životu u posljednje vrijeme to bi bilo uspješno prebacivanje obrazovanja u virtualno okruženje. Internet uz učitelja predstavlja dobar način učenja i razvijanja sposobnosti djeteta pa se ne smije na njega gledati kao nešto potpuno negativno jer u konačnici omogućuje

cjeloviti razvoj djece, ali i odraslima služi kao dobro sredstvo učenja. Informacije dostupne na internetu trebale bi biti korištene u svrhu napretka i prosperiteta društva umjesto da bude samo prolazan ljudski proizvod. (Novosel, 2020, 5; 251-253)

5.3. KORIŠTENE METODE

Pregled je obuhvatio 15 članaka iz internetskih izdanja časopisa, zatim jedan članak iz zbornika i jedan cijeli zbornik radova. Od svih prezentiranih članaka tri pripadaju stručnim radovima, dva su pregledni radovi, jedan je *case study*, jedan predstavlja prezentaciju rezultata projektnog istraživanja, a jedan se odnosi na podatke Vlade Republike Hrvatske objavljene na službenoj stranici Ministarstva znanosti i obrazovanja (MZO) Republike Hrvatske. Niti jedan rad nije kategoriziran kao izvorni znanstveni rad², a za ostale radove (8) nije bila navedena kategorizacija rada.

Najčešće korištene metode istraživanja koje smo prezentirali bile su kvantitativne gdje su prevladavala anketna istraživanja, zatim su se koristile analize podataka, a nešto manje su se koristile kvalitativne metode s tim da su prevladavali intervju i promatranje.

Friga (2020) se u svom radu koristi dostupnim podacima kako bi predvidio financijsku budućnost visokog obrazovanja u SAD-u. Analizom prikupljenih podataka iznosi prošle probleme s kojima su se suočavala sveučilišta i predviđa koji će se dijelovi visokog obrazovanja najviše morati promijeniti. Sahu (2020) također pregledom dostupne literature navodi probleme i prepreke *online* obrazovanja za vrijeme karantene. Osim nedostataka ističe i potencijalna rješenja na te probleme. Murphy (2020) dublje objašnjava pojam sekuritizacija i njegov značaj za vrijeme pandemije u visokom obrazovanju. On također provodi istraživanje kojim je nastojao utvrditi kako su neka od najutjecajnijih američkih sveučilišta reagirala na širenje virusa COVID-19.

Mascolo (2020) svojim radom nastoji pokazati visokom obrazovanju da su određene promjene potrebne. On predlaže novi model za obrazovne sustave zvan transformativni model rješavanja problema kako bi se sveučilišta mogla jednostavnije prilagoditi iznenadnim i dinamičnim situacijama kao što je to pandemija COVID-19. Gyimah (2020) je u svom istraživanju na temelju primarnih i sekundarnih izvora podataka ukazao na utjecaj tehnologije na obrazovanje u vrijeme učenja na daljinu. Subramanian, Mohamed i Khanzadah (2020) objavili su pregledni rad kojim

² Naime, vrsta izdanja u kojima su objavljeni nema praksu uopće kategorizirati radove kao izvorne, pregledne, itd.

daju temeljne informacije o porijeklu koronavirusa i nekim od problema koji su se pojavili za obitelji i osoblje u obrazovnim institucijama.

Bao (2020) provodi istraživanje na sveučilištu u Kini također navodeći probleme s kojima se suočavaju studenti i profesori. Uz to provela je i *case study* kojim je predložila šest strategija za poboljšanje obrazovanja u kriznim situacijama. Sun, Tang i Zuo (2020) u svom radu provode anketno istraživanje kojim su nastojali ispitati učinkovitost *online* predavanja. Osim toga, kao i u nekim od prije navedenih radova, daju prijedloge poboljšavanja obrazovanja. Demuyarkor (2020) je internetskom anketom prikupio podatke o ganskim studentima u Kini i njihovom načinu prilagođavanja i zadovoljstvo s obrazovanjem na daljinu. Koristio je aplikaciju *WeChat* kako bi dobio uzorak, a upitnik je proveden *online*. Svojim je radom tako ukazao na neke od problema internacionalnih studenata.

Moralista i Oducado (2020) proveli su kros sekcijско istraživanje kojim su nastojali dobiti uvid u iskustva i poteškoće fakultetskog osoblja. Uzorak se sastojao od profesora s filipinskog *State Collegea* te su u analizi podataka provedeni Mann-Whitney U i Kruskal-Wallis testovi. Rendulić-Davidović (2020) provela je anketno istraživanje o tome što to motivira odrasle na cjeloživotno obrazovanje u vrijeme krizne situacije.

Al Lily, Ismail, Abunasser i Alhajhoj Alqahtani (2020) u svom su istraživanju koristili kombinaciju metoda. Pomoću prikupljenih podataka prvo su napravili razliku između obrazovanja na daljinu i obrazovanja na daljinu u kriznim situacijama. Zatim su nastojali stvoriti okvir obrazovanja na daljinu u vrijeme krize pomoću podataka koje su prikupili promatrajući predavanja, analizom sadržaja na arapskim društvenim mrežama te pomoću fokus grupe i nestrukturirane intervju.

Sorak (2020) provodi *ad hoc* istraživanje koristeći se s nekoliko metoda – intervju, upitnici i analiza sadržaja društvenih mreža. Cilj istraživanja bio je ustanoviti kakva je komunikacija između učenika i profesora. Bizjak (2020) provodi istraživanje, koristeći se metodom promatranja, kojim nastoji utvrditi posljedice karantene na učenike, ali i prikazati prednosti i nedostatke *online* obrazovanja koje su istaknuli učenici.

Agencija za znanost i visoko obrazovanje (2020), na inicijativu Ministarstva obrazovanja, provodi istraživanje kojim se nastoji prikazati kako su se škole prilagodile na obrazovanje na daljinu te se provelo komparativno istraživanje Hrvatske s Italijom i Engleskom. U zborniku koji su uredili Strugar, Kolak i Mrkić objavljeno je 10 priloga koji se bave ovom tematikom. Batarelo-

Kokić (2020) daje teorijsku osnovu za obrazovanje na daljinu a Car (2020) prikuplja istraživanja koja su se ranije bavila obrazovanjem od kuće (izvan kriznih situacija) te nastoji pokazati dobre strane u nadi da će u Hrvatskoj postati legalno. Kolak, Markić i Horvat (2020) provode anketno istraživanje kojim nastoje uspostaviti stavove i iskustva roditelja za vrijeme školovanja od kuće. Sablić, Klasnić i Škugor (2020) anketnim istraživanjem prikupljaju podatke o pripremi učitelja za *online* nastavu. Nadalje, Kolak, Markić i Horvat (2020) ponovno provode anketno istraživanje ovaj put nastojeći istražiti iskustva i probleme s kojima se suočavaju učenici. Rajić (2020) također provodi *online* anketno istraživanje s ciljem da istraži komunikacijske i prijateljske odnose učenika uslijed karantene. Klasnić i Đuranović (2020) analizom sadržaja istražuju izazove s kojima se susreću roditelji u odgoju djece za vrijeme karantene. Diković (2020) analizom dostupnog sadržaja prikazuje važnost sudjelovanja na nastavi također predlažući određena područja kojima bi se to poboljšalo. Bognar i Filipov (2020) prikazuju kakva je izobrazba učitelja u vrijeme krizne situacije te predlažu načine bolje izobrazbe. Na posljetku Novosel (2020) koristeći se poznatim podacima (primarno Castellsovim radovima) opisuje internet kao mjesto beskrajnih informacija.

6. ZAKLJUČAK

Koronavirus ostavio je svoj utjecaj na čitavo društvo. Nastale promjene ostavile su čitav svijet u panici i neizvjesnosti o budućim događanjima. Države su brзом reakcijom uspjele donekle smanjiti širenje virusa, no svejedno su se svakodnevni životi ljudi morali značajno promijeniti. Obrazovne institucije također su poduzele određene mjere kako ne COVID-19 ne bi dalje širio. To je prvenstveno uključivalo promjenu načina na koji se nastava održava. Više nije bilo nastave licem u lice te se sve odvijalo putem interneta. Tehnologija je nedvojbeno preuzela glavnu ulogu u načinu provođenja nastave, što je predstavilo određene prepreke, ali i prednosti, stoga su znanstvenici nastojali što bolje analizirati ovu situaciju, što je predstavljalo izazov za znanstvenike/istraživače u smislu upoznavanja i tumačenja ove nove situacije. Osim toga pokušalo se, temeljem, dobivenih rezultata i analize dati preporuke za modele učenja koji bi se mogli primjenjivati u budućim kriznim situacijama.

Ovdje se bavimo pregledom tih radova koji su omogućili uvid u način prilagođavanja obrazovnog sustava na novonastalu situaciju, i to odabirom onih koji su iz područja sociologije obrazovanja. Odnosno, one koji izazove za obrazovni sustav u vremenu pandemije postavljaju unutar konteksta socioloških pitanja. Odabrani su radovi koji su bili dostupni *online* tijekom 2020. godine. Većina radova isticala je iste probleme i prednosti u odnosu na samu provedbu nastave. Među problemima dominirali su problemi jednakosti među učenicima/studentima u pristupu internetskoj mreži, problemi s nedostatkom koncentracije učenika/studenata i njihovih nepovoljnih životnih uvjeta, zatim problemi prilagođavanja na nove tehnologije za neke profesore. Od prednosti uvođenja *online* nastave prevladavaju neke prednosti posredovanja interneta, kao što je dostupnost raznih radnih materijala (koji su često besplatni), koji mogu pomoći pri samostalnom učenju (npr. video uputstva o korištenju određenih programa), zatim omogućavanje korištenja raznih medijskih sadržaja kako bi se potaknuo interes među učenicima/studentima, a u određenim slučajevima povećanje komunikacije na nastavi. Isto tako se ističe da, kao prednost, učenici u određenoj mjeri izražavaju osjećaj kontrole nad slobodnim vremenom i slično.

Među probleme se svrstavaju poteškoće u vrednovanju rada i načinu davanja zadataka. Ova prepreka dovela je do nedostatka volje za učenjem, nedostatka koncentracije i smanjenja komunikacije između učenika/studenta i profesora što se u nekim prikazanim radovima ističe kao jedan od najbitnijih dijelova učenja. Često je spomenut i uvid o tome kako neki profesori izražavaju poteškoće u razumijevanju tehnologija i programa koji se koriste u *online* obrazovanju.

Zatim se pristupa temama koje nude rješenja nekih od prethodno navedenih problema. Među njima ističu se prednosti koje uključuju korištenje interneta u svrhu poboljšavanja nastave. Razne medijske platforme i programi omogućuju, zatim, odvijanje obrazovanja na daljinu. Internet je mjesto beskrajnih informacija gdje je moguće pronaći odgovor na gotovo sva pitanja te je to omogućilo lakše prilagođavanje. Uz to internetski izvori potaknuli su ljude da se samostalno počinju učiti nekim vještinama što je naravno uslijedilo povećanjem sudjelovanja u cjeloživotnom obrazovanju. Neki autori, zatim, navode da je uslijed pada komunikacije među učenicima došlo do porasti *online* komunikacije, ali i komunikacije s profesorima (mogućnost slanja *email*-a). Nadalje, vrlo zastupljena tema su načini kojima bi se situacija mogla ublažiti i prijedlozi kojima bi se poduzete mjere mogle poboljšati. Svjesni situacije i kakve posljedice ona ima na učenje i obrazovna postignuća neki su autori priložili modele učenja kojima bi se poboljšala koncentracija, ocjene i motivacija učenika/studenata. Također se daju financijski savjeti kojima bi se omogućio opstanak visokog obrazovanja. Na posljetku, daje se prijedlog kojim se nastoji educirati ljude o značenju kriznih situacija kao što je ova te kako bi se obrazovanje trebalo organizirati nakon COVID-19 pandemije.

Osim ovih prednosti i nedostataka, neki autori govore i o mogućim utjecajima koronavirusa na obrazovanje. Uglavnom se u takvim raspravama prvo govori o financijama fakulteta koji se ne nalaze u sustavu javnog financiranja, pa postoje problemi pokrivanja troškova za rad fakultetskog osoblja, studentskih školarina i drugih aktivnosti. Zatim se raspravlja o tome koliko su se dobro obrazovne ustanove prilagodile na kriznu situaciju te se daju prijedlozi kojima bi se buduće reakcije i metode učenja poboljšale. Svi analizirani radovi, sa svojim temama, istraživačkim pitanjima koja postavljaju, odnosno izazovima na koja pokušavaju odgovoriti, a koji se odnose na sociološki relevantne teme iz područja obrazovanja, uvelike su doprinijeli razumijevanju odnosa između izazova pandemije kao društvenog problema i promjena koje takav problem proizvodi u obrazovnom sustavu.

7. LITERATURA

1. Al Lily, A. E.; Ismail, A. F.; Abunasser, F. M.; Alhajhoj Alqahtani (2020) Distance education as a response to pandemics: Corona virus and Arab culture. **Technology in Society**. 63.
Preuzeto s: <https://bit.ly/37cyoli> 12/12/2020
2. Agencija za znanost i visoko obrazovanje (AZVO) (2020) Izvještaj o utjecaju širenja virusa COVID-19 na jačanje mobilnosti učenika, studenata i nastavnika. Agencija za znanost i visoko obrazovanje.
Preuzeto s: <https://bit.ly/3metuse> 13/12/2020
3. Bao, W. (2020) COVID-19 and online teaching in higher education: A case study of Peking University. **Human behavior and emerging technologies**. 2(2): 113-115.
Preuzeto s: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/hbe2.191> 12/12/2020
4. Batarelo Kokić, I. (2020) Učim od kuće: školovanje u vrijeme pandemije COVID-19 bolesti. U: Strugar, V.; Kolak, A.; Markić, I., ur. (2020) **Školovanje od kuće i nastava na daljinu u vrijeme HR-COVID-19**. Zagreb: Element. 7-25.
5. Bizjak, M. (2020) Razredništvo tijekom karantene. **Varaždinski učitelj: digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje**. 3(4): 28-33.
Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/241423> 12/12/2020
6. Bognar, B.; Filipov, M. (2020) *Online* stručno usavršavanje: važan uvjet uspješne nastave na daljinu. U: Strugar, V.; Kolak, A.; Markić, I., ur. (2020) **Školovanje od kuće i nastava na daljinu u vrijeme HR-COVID-19**. Zagreb: Element. 203- 239.
7. Breslauer, N. (2011) Obrazovanje uz pomoć informacijsko-komunikacijskih tehnologija. **Zbornik radova Međimurskog veleučilišta u Čakovcu**. 2(2): 27-31.
Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/74954> 9/2/2021
8. Car, S. (2020) „Koronaškola“: Što možemo naučiti iz koncepta *homeschoolinga*? U: Strugar, V.; Kolak, A.; Markić, I., ur. (2020) **Školovanje od kuće i nastava na daljinu u vrijeme HR-COVID-19**. Zagreb: Element. 26-46.
9. Demuyakor, J. (2020) Coronavirus (COVID-19) and Online Learning in Higher Institutions of Education: A Survey of the Perceptions of Ghanaian International Students in China. **Online Journal of Communication and Media Technologies**. 10(3): e202018.

- Preuzeto s: <https://bit.ly/3m73aQA> 12/12/2020
10. Diković, M. (2020) O procesu vrednovanja u nastavi na daljinu. U: Strugar, V.; Kolak, A.; Markić, I., ur. (2020) **Školovanje od kuće i nastava na daljinu u vrijeme HR-COVID-19**. Zagreb: Element. 186-202.
 11. Diskaya, Ali (2013) Towards a Critical Securitization Theory: The Copenhagen and Aberystwyth Schools of Security Studies. Završni rad.
Preuzeto s: <https://www.e-ir.info/2013/02/01/towards-a-critical-securitization-theory-the-copenhagen-and-aberystwyth-schools-of-security-studies/> 7/9/2021
 12. Friga, P. N. (2020) The Great Recession Was Bad for Higher Education. Coronavirus Could Be Worse. **The Chronicle of Higher Education**.
Preuzeto s: <https://bit.ly/3rJOTMx> 12/12/2020
 13. Gyimah, N. (2020) Assessing Technological Innovation on Education in the World of Coronavirus (COVID-19). **Technology in Society**. 63
Preuzeto s: <https://bit.ly/2JY8p8b> 12/12/2020
 14. Haralambos, M.; Holborn, M. (2002) Sociologija: teme i perspektive. Zagreb: Golden marketing.
 15. Hudolin, D. (2018) Globalizacija i obrazovne perspektive. **Didaskalos: časopis Udruge studenata pedagogije Filozofskog fakulteta Osijek**. 2(2): 29-40.
Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/234862> 29/1/2021
 16. Hunjet, A.; Kozina, G. (2013) Poduzetničko obrazovanje temeljeno na društvenoj odgovornosti. **Učenje za poduzetništvo**. 3(1): 61-82.
Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/130297> 29/1/2021
 17. Klasnić, I.; Đuranović, M. (2020) Koronakriza – izazovi odgoja u kriznim situacijama. U: Strugar, V.; Kolak, A.; Markić, I., ur. (2020) **Školovanje od kuće i nastava na daljinu u vrijeme HR-COVID-19**. Zagreb: Element. 167-185.
 18. Kolak, A.; Markić, I.; Horvat, Z. (2020) Kada dom postane škola (roditelj kao zamjenski učitelj). U: Strugar, V.; Kolak, A.; Markić, I., ur. (2020) **Školovanje od kuće i nastava na daljinu u vrijeme HR-COVID-19**. Zagreb: Element. 47-86.
 19. Kolak, A.; Markić, I.; Horvat, Z. (2020) (Pre)opterećenost učenika „koronastavom“. U: Strugar, V.; Kolak, A.; Markić, I., ur. (2020) **Školovanje od kuće i nastava na daljinu u vrijeme HR-COVID-19**. Zagreb: Element. 108-146.

20. Kurtić, N. (2017) Kvantitativna i kvalitativna analiza sadržaja. Sarajevo: IKD UNIVERSITY PRESS – Magistar izdanja.
21. Mascolo, M. (2020) Transforming Higher Education: Responding to the Coronavirus and other looming crises. **Pedagogy and the Human Sciences**. 7(1).
Preuzeto s: <https://scholarworks.merrimack.edu/phs/vol7/iss1/2/> 12/12/2020
22. Moralista, R.; Oducado, R. M. (2020) Faculty perception toward online education in a state college in the Philippines during the coronavirus disease 19 (COVID-19) pandemic. **Universal Journal of Educational Research**. 8(10): 4736-4742.
Preuzeto s: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3636438 12/12/2020
23. Murphy, M. (2020) COVID-19 and emergency eLearning: Consequences of the securitization of higher education for post-pandemic pedagogy. **Contemporary Security Policy**. 41(3): 492-505.
Preuzeto s: <https://bit.ly/3mcgTWu> 12/12/2020
24. Novosel, V. (2020) Internet galaksija: saveznik ili neprijatelj u nastavi na daljinu. U: Strugar, V.; Kolak, A.; Markić, I., ur. (2020) **Školovanje od kuće i nastava na daljinu u vrijeme HR-COVID-19**. Zagreb: Element. 240-255.
25. Pravilnik o izmjenama i dopunama Pravilnika o načinu organiziranja i izvođenju nastave u strukovnim školama. **Narodne novine**. 130/2020.
Preuzeto s: <https://bit.ly/3mcIYOW> 1/4/2021
26. Puzić, S. (2007) Interkulturno obrazovanje u europskom kontekstu: Analiza kurikuluma odabranih europskih zemalja. **Metodika: časopis za teoriju i praksu metodika u pedagoškom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi**. 8(15): 373-389.
Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/24602> 9/5/2021
27. Rajić, V. (2020) Međuvršnjački odnosi učenika osnovne škole: prijateljstvo u doba pandemije COVID-19 bolesti. U: Strugar, V.; Kolak, A.; Markić, I., ur. (2020) **Školovanje od kuće i nastava na daljinu u vrijeme HR-COVID-19**. Zagreb: Element. 147-166.
28. Rendulić-Davidović, G. (2020) Lifelong Learning in Pandemic Situation – Challenge and Need. **8th International Scientific Conference**. 77-82.
Preuzeto s: <https://bit.ly/37c37Pl> 12/12/2020

29. Sablić, M.; Klasnić, I.; Škugor, A. (2020) Učitelj u izolaciji: izazovi novog normalnog. U: Strugar, V.; Kolak, A.; Markić, I., ur. (2020) **Školovanje od kuće i nastava na daljinu u vrijeme HR-COVID-19**. Zagreb: Element. 87-107.
30. Sahu, P. (2020) Closure of Universities Due to Coronavirus Disease 2019 (COVID-19): Impact on Education and Mental Health of Students and Academic Staff. **Cureus**. 12(4). e7541.
Preuzeto s: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7198094/> 12/12/2020
31. Sorak, Z. (2020) Cooperation in the educational process during the corona 19 virus epidemic in the republic of Serbia. **Exceptional Children: Education and Treatment**. 2(5): 451-458.
Preuzeto s: <https://bit.ly/39yRpz7> 12/12/2020
32. Starčević, N.; Škrbić, V. (2014) Doživotno učenje u funkciji demokratizacije obrazovanja. Tehnika i informatika u obrazovanju 5. **Konferencija sa međunarodnim učešćem, FTN Čačak, 30-31. svibnja 2014**.
Preuzeto s: <https://bit.ly/3vZmh5i> 25/3/2021
33. Subramanian, S.; Mohamed, S.; Khanzadah, T. (2020) The Coronavirus' Impact on Education – School Students' Perspective. **International Journal of Nutrition, Pharmacology, Neurological Diseases**. 10(3): 166-167.
Preuzeto s: <https://bit.ly/3qPv2MK> 12/12/2020
34. Sun, L.; Tang, Y.; Zuo, W. (2020) Coronavirus pushes education online. **Natures material**. 19(687).
Preuzeto s: <https://www.nature.com/articles/s41563-020-0678-8> 12/12/20
35. Vujević, M. (1989) Sociologija obrazovanja: teorijsko-metodološki pristup. **Revija za sociologiju**. 20(1-2): 59-77. 14/5/2021
36. Žiljak, T. (2006) Europski okvir za nacionalne obrazovne politike. **Anali Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju**. 3(1): 261-281.
Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/38273> 29/1/2021

Sažetak

Godine 2020. svijet je došao u stanje šoka i panike usljed širenja COVID-19 bolesti. Svakodnevni životi ljudi morali su se drastično promijeniti. Obrazovni sustavi brzo su reagirali i omogućili nastavljavanje obrazovanja u sigurnosti vlastitih domova. Cilj ovoga rada je bio napraviti pregled istraživanja koja se bave temom obrazovanja za vrijeme COVID-19 pandemije te utvrditi koji su to izazovi, prednosti te potencijalne promjene za obrazovanje u cijelosti. Koristeći se odabranim radovima koji su dostupni na internetu prikazujem teme, metode i ishode provedenih istraživanja.

Summary

In 2020 the world came into a state of shock and panic due to the spread of COVID-19 disease. People's daily lives had to change drastically. Education systems responded quickly and enabled education to continue in the safety of our own homes. The aim of this paper was to review research on the topic of education during the COVID-19 pandemic and to identify the challenges, benefits and potential changes for education as a whole. Using selected papers available on the Internet, I present the topics, methods and outcomes of the conducted research.

Bilješka o autorici

Marija Milić, rođena 1999. godine u gradu Splitu. Pohađala je Osnovnu školu Spinut u Splitu te Turističko-ugostiteljsku srednju školu u Splitu iz koje je maturirala 2018. godine. Iste godine upisuje se u Filozofski fakultet u Splitu, Odsjek za sociologiju. U slobodno vrijeme igra videoigrice i šeta susjedstvom.

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITI

kojom ja MARIJA MILO, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce SOCIOLOGIJE, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 15. rujna 2019.

Potpis

Marija Milo

OBRAZAC I.P.

**IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU**

STUDENT/ICA	MARIJA MILIĆ
NASLOV RADA	IZJAVI ZA OBRAZOVNI SUSTAV U VREMENU EPIDEMIJE COVID-19 - PREGLED SOCIOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA
VRSTA RADA	ZAVRŠNI RAD
ZNANSTVENO PODRUČJE	DRUŠTVENE ZNANOSTI
ZNANSTVENO POLJE	SOCIOLOGIJA
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	doc. dr. sc. IVANKA BUŽOV
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. izv. prof. dr. sc. Gorana Bandalović 2. doc. dr. sc. Ivanka Bužov 3. mag. soc. Toni Popović

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

☒ a.) u otvorenom pristupu

b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu

c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

SPLIT, 15. rujna 2021.

mjesto, datum

Marija Milić

potpis studenta/ice